

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE
Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Hvordan har en hersleb-stenersk prest blitt beskrevet, tolket og forstått?

En tematisk innholdsanalyse av minner om og tolkninger av prost Johan Fritzner

Greve sitt liv og virke i lys av Einar Molland sin framstilling av de hersleb-
stenerske prestene.

Tor Håkon Eiken

Veileder

Per Kristian Aschim

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH5095: Masteroppgave. Erfaringsbasert master: Prest (30 ECTS), høsten 2024

Antall ord: 23 791

Sammendrag

«Hersleb-stenersk prest» er en term Dagfinn Mannsåker og Einar Molland bruker i sine fremstillinger av prestegenerasjonen Johan Fritzner Greve tilhørte. De to lærerne ved det teologiske fakultetet, Hersleb og Stenersen, er sentrum av framstillingene. Lærernes posisjoner synliggjøres gjennom beskrivelser av nærhet eller avstand til ulike grupperinger. Mannsåker og Molland sier de hersleb-stenerske prestene fylte norske kirker og bar med seg en mild luthersk konfesjonalisme og kirkelighet.

Gina Dahl har undersøkt hva prestene selv fortalte om sin hverdag i perioden 1750-1850. Prestenes oppgaver var knyttet til et ganske strengt regelverk, men ble løst ved stor grad av fleksibilitet. Per Kristian Aschim viser hvordan en hersleb-stenersk prest, Halvor Olsen Folkestad, ofte inntok mellomposisjoner og var både folkelig og paternalistisk. Jordåen og Bratland har skrevet om slekten Greve sin naturhistoriske samling. Deres artikkel sier en del om Johan Fritzner Greve sin sosiale bakgrunn.

Med utgangspunkt i den nevnte litteraturen har jeg gjennomført en tematisk innholdsanalyse og svart på problemstillingen: *hvordan har en hersleb-stenersk prest blitt beskrevet, tolket og forstått?* Hovedmaterialet for analysen er to fortellinger om Johan Fritzner Greve. Ole Irgens (1902) og Absalon Taranger (1927) har skrevet minner om sine møter med gamleprosten.

I minnene er relasjoner sentralt. Møter mellom Greve og mennesker i soknet blir fortalt og fortolket av forfatterne. Minnene passer ikke alltid inn i Molland og Mannsåker sine skjema. Oppgavene Gina Dahl skriver om, er nesten ikke omtalt i materialet, men de er synlig i bakgrunnen. Når det gjelder Aschim sin innramming av Halvor Olsen Folkestad sitt liv og virke, er det lettere å finne likhetstrekk til minnene om Johan Fritzner Greve.

Tydelige merkelapper som gjerne benyttes i fremstillinger av kirkehistorien, blir for bastante kategorier i møte med minner. En omramming med plass til et mangfold av synspunkter og tanker gir mer mening når vi undersøker minner om en person.

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
2	Problemstilling	3
3	Materiale.....	3
4	Metode.....	6
4.1.1	Minner som kilde til historisk forskning	6
4.1.2	Minner og historie	7
4.1.3	Tematisk innholdsanalyse	9
5	Litteratur.....	10
6	Kontekst og tolkningsperspektiver.....	11
6.1	Hersleb og Stenersen.....	12
6.2	Biskop Folkestad- Paternalistisk folkelighet og Luthersk kirkelighet	15
6.3	Norske presters oppgaver på 1800-tallet.....	17
6.4	Slekten Greve	19
6.5	Ole Irgens (1829-1906) og Absalon Taranger (1858-1930)	22
6.6	Viktige begreper	25
6.6.1	Vekkelse	25
6.6.2	Grundtvigiansk	26
6.6.3	Biblisisme.....	27
6.6.4	Opplysningsprest.....	28
6.6.5	Luthersk ortodoksi og luthersk konfesjonalisme	28
6.7	Oppsummering av tolkningsperspektiv.....	30
7	Hoveddel med drøfting.....	31
7.1	Luthersk konfesjonell og luthersk ortodoks	31
7.2	Forholdet til «de andre».	36
7.3	Vitenskap, opplysning og religiøsitet.....	44
7.4	Prestens oppgaver.....	48

7.5	Paternalisme og folkelighet.....	50
8	Konklusjon	56
9	Litteratur.....	60
10	Vedlegg	62
10.1	Vedlegg 1, Vaksineattest. «Koppe Indpoding Attest» signert av Johan Fritzner Greve. Fra Statsarkivet i Bergen	62
10.2	Vedlegg 2, «Mærkværdigheder». Transkribert tekst etter Johan Fritzner Greve. Fra Statsarkivet i Bergen	63

1 Introduksjon

Det var mens jeg leste i noen jubileumsbøker jeg ble oppmerksom på prost Johan Fritzner Greve (1789-1883). Han hadde studert teologi i Christiania i en spennende og utfordrende tid for et nyopprettet teologisk fakultet. Det Dansk-norske eneveldet var nylig kommet til en avslutning, og kontakten mellom det nye universitetet i Christiania og det etablerte universitetet i København var minimal (Molland, 1979, bd I, s. 106). Det var Hersleb og Stenersen som underviste teologi her i landet. To lærere som ifølge Einar Molland kom til å sørge for at norske kirker ble fylt av en ny generasjon prester. En generasjon prester som bar med seg en mild luthersk ortodoksi (Molland, 1979, bd I, s. 113). Da de hersleb-stenerske prestene etter hvert ble eldre, og enda en ny generasjon prester begynte å fylle kirkene, var det de «Johnsonske prestene» som ble i overtall. Denne generasjonen representerte en pietistisk, individuell kristendom i kamp mot grundtvigianismen (Molland, 1979, bd I, s. 245). Det er i dette endringslandskapet vi befinner oss når vi skal studere minner om liv og virke til en hersleb-stenersk prest.

Etter fullført embetseksamen i 1823 fikk Johan Fritzner Greve prestestilling på Osterøy, hvor han jobbet som residerende kapellan fra 1824-1833. Deretter ble han ansatt som sokneprest for Sund sokn, som på den tiden innefattet Møkster og Austevoll i tillegg til Sund.

Det gikk to år før det ble flytting til prestegården i Sund, siden den forhenværende soknepresten, Bøschen, hadde omkommet i en drukningsulykke i Puddefjorden. Bøschen etterlot seg kone og ni barn, så det ser ut til at det ble innvilget noen «nådeår» slik at enken og barna skulle få bo en tid i prestegården (Bungum, 2022, s.17). Johan Fritzner Greve og hans kone, Henriette Newen, flyttet derfor til Sund og bosatte seg i prestegården der ute blant øyene vest for Bergen 1. januar i 1835. Der ble de boende resten av livet. Greve fungerte som prest like til sin død i 1883. Da hadde han vært sokneprest i nesten femti år (1833-1883) i Sund, Møkster og Austevoll, og prost i Nordhordland prosti siden 1850. Ved delingen av prostiet i 1856 fortsatte han som prost i Midthordland, en stilling han også besatt frem til sin død. Da hans femtiende år som prest ble feiret i 1874, ble Johan Fritzner Greve slått til ridder av St. Olavs ordenen «for fortjenstfull og geistlig virksomhet».

I Jubileumsboken som ble gitt ut i anledning at Sund Kirke var hundre år i 1977 skriver Ingvar Hageberg: «Prost Greve hører til de menn i den norske kirke, som burde hatt en biografi» (Hageberg, 1977, s. 23). Kommentaren er skrevet under navnet til Greve i listen over alle som har vært prester i Sund siden 1587. Det er noen av de andre i listen som også får gode skussmål ved at rosende kommentarer fra bispevisitaser er tatt med, men det er altså Greve som ifølge Hageberg, burde hatt en biografi.

Beskrivelsene av «prost Greve» i jubileumsbøkene for Sund, Møkster og Austevoll er bortimot utelukkende positivt vinklet. Noen ganger fremstår fortellingene nesten som sagn om en helgen. Også når det er gjengitt vanskelige situasjoner, der Greve sier eller gjør noe som i første omgang kan virke usympatisk, så blir framstillingen satt inn en kontekst som gjør at Greve kommer ut som den kloke, omsorgsfulle, sympatiske og gudfryktige faren i lokalsamfunnet. Hans strenge ord blir til nødvendige formaninger fra en far som bryr seg om sine barn. Noen fortellinger om prosten fremstiller det jeg opplever som en eksentrisk gartner og vitenskapsmann, med vinterbading som botemiddel mot dårlig helse. Når han klatrer opp på kirkegårdsgjerdet, i full prestehabitt med svart frakk og stiv snipp, for å hindre et gravfølge å komme inn på kirkegården, er likheten med Tolkiens Gandalf i Ringenes herre så slående at jeg blir både betatt og rørt. Gravfølget var kommet for å gravlegge en slektning som hadde dødd av kolera, og Greve sverget mens han sto på gjerdet at han ville begravd hele familien sin på kirkegården for kolerasmittede om det var hans familie som var gått bort (Irgens, 1902, s.11).

De mange fortellingene om Greve vekket min nysgjerrighet, så jeg forsøkte å finne flere kilder med fortellinger om «provsten», «pastoren for Sund» og «gamlepresten». Det viste seg å være svært mange kilder som inneholdt minner og anekdoter om «gamleprovsten», i tillegg til kallsbok, visitasberetninger, journalsaker, biblioteksprotokoller, protokoller fra fattigkommisjon og skolekommisjon og prostearkiv. En del artikler og aviskommentarer som Johan Fritzner Greve har skrevet, finnes også. Med andre ord et langt større materiale enn hva som er mulig å behandle på en god måte i en begrenset oppgave som denne. Jeg hadde derfor to valg slik jeg så det. Enten å undersøke Greves egne ord og tekster, eller å undersøke *minnene* om Greve. Ved å undersøke det han selv har skrevet, ville jeg kanskje kunne sette sammen et bilde av prosten og hans tjeneste som gir mening for meg i dag, men som med stor sannsynlighet ikke stemmer med hans egen forståelse av seg selv og prestenes oppgaver. Ved å analysere *minnene*, om Greve ville det være mulig å si noe mer om hvordan han har blitt oppfattet, og noe

om hvordan fortellingene om prost Johan Fritzner Greve er blitt kanonisert, videreformidlet og tolket i lokalhistorien. Det vil kanskje også være mulig å si noe om hvordan fortellingene har blitt benyttet i debatter og uenigheter etter Greves levetid. Han er en det ser ut til at flere har villet ha på «sitt lag» i ettertiden.

Det er rimelig å anta at han selv heller ikke ville kjent seg igjen alle disse fremstillingene, men det er også rimelig å anta at personer som levde nærmere han selv i tid og geografi, har kunnet tolke hans ord og gjerning mer i tråd med hans egen forståelse enn hva jeg vil kunne gjøre hundre og førti år etter hans død.

2 Problemstilling

Jeg valgte å prioritere minner, uten å kunne gi en enkelt begrunnelse for valget. Men det var nok bredden i minnelitteraturen som til slutt ble avgjørende. Teologer, historikere, sokneråd, indremisjonsfolk, en representant for Misjonssambandet i Bergen, en skolesjef og mennesker med tilknytning til Hauge-bevegelsen. De hadde alle skrevet positive minner om Greve. Jeg ville analysere et utvalg av disse for å kunne svare på spørsmålet: *hvordan har en herslebstenersk prest blitt beskrevet, tolket og forstått?*

3 Materiale

Noen minner om Greve har jeg funnet igjen i flere kilder, og gjerne med noe ulik gjengivelse og fortolkning. Men to minnefortellinger skiller seg ut. Ole Irgens (Irgens, 1902) og Absalon Taranger (Taranger, 1927) har skrevet om *sine egne* møter med «gamleprosten». Irgens og Taranger har minner fra sitt eget liv som de framstiller mens de tolker Johan Fritzner Greve sine handlinger og ord. De skriver også om minner de har hørt eller lest, men hovedinnholdet i tekstene er minner fra deres møter med Greve. Det kan se ut til at både Irgens og Taranger forsøker å si noe om prestens motiver, sinnelag og holdning til egen rolle når de forteller.

Ole Irgens har skrevet «Biographiske Meddelelser om Prost Johan Fritzner Greve» (Irgens 1902). Irgens var kamerat med prost Greve sin sønn, Henrik Greve, og han beskriver Johan Fritzner Greve annerledes enn hva Absalon Taranger gjør. Absalon var sønnen til bakeren på prestegården der Greve bodde, og noe av hans «Barndomsminner fra Sunds kirke og prestegård» (Taranger, 1927) er gjengitt i Salmon Djuvik sin bok «Sund kirke gjennom 600 år» (Djuvik, 1927). Både Absalon Taranger og Ole Irgens forteller om møter med prost.

Fortellinger som er skrevet ned mange år etter at hendelsene skal ha funnet sted, og tolkningene og beskrivelsene de gjengir, gir noe ulike bilder av den samme mannen.

Begge deler er sekundære kilder som formidler et bilde og en forståelse av hvem Prost Greve var og hva han sto for. Senere kilder, slik som jubileumsbøker og festskrifter, gjengir fortellinger fra både Absalon Taranger og Ole Irgens, sammen med sitater fra visitasberetninger og muntlig stoff. Minnene, beretningene og det muntlige stoffet blir så tolket på nytt. Disse fortolkningene tilfører gjerne enda flere perspektiver og fortolkninger. Ofte benyttes nye kategorier og begreper for å fortolke fremstillingen av Greve i de opprinnelige minnene. Kategorier og begreper som gjerne ikke var en del av språket til hverken Greve, Taranger eller Irgens, og som ikke lenger er en del av vår dagligtale, eller som har fått fornyet innhold gjennom årene som har gått.

Når jeg i denne oppgaven ønsker å se nærmere på et utvalg minner om Johan Fritzner Greve, ser jeg etter hvordan hans *liv* og *virke* er beskrevet, fortolket og forklart gjennom disse gjengivelsene. Selve prestegjeringen er sentral, men det vil også være nødvendig å se på minner om hans mer hverdagslige samhandling med innbyggerne i soknet der han var prest, sokneprest og prost. Det kan være vanskelig å skille «prestegjeringen» fra «dagliglivet» når jeg ser på minner om en prest som levde i Norge på 1800- tallet.

Det er som nevnt særlig Ole Irgens sine «Biographiske Meddelelser om Provst Johan Fritzner Greve» (Irgens, 1902) og Absalon Taranger sine «Barndomsminner fra Sunds kirke og prestegård» (Taranger, 1927) som blir hovedmaterialet. Men også jubileumsbøker og en bygdebok der disse minnene er gjenfortalt og fortolket videre vil være et supplement til disse. Et supplement som vil kunne gi en hjelp til å forstå hvordan minnene er *blitt tolket og forstått* i ettertiden.

Den eldste jubileumsboken som omtaler Greve er utgitt i 1927. Salmund Djuvik var sokneprest i Sund og redaktør for «Sund kirke gjennom 600 år: 1327-1877-1927» (Djuvik, 1927). Boken ble utgitt i forbindelse med feiringen av Sund kirke sitt femtiårsjubileum. Ansvarlig utgiver for skriftet er «Sunds menighetsråds nedsatt jubileumskomite», og det er til denne jubileumsboken Absalon Taranger har skrevet «Barndomsminner fra Sunds kirke og prestegård».

Femti år senere ble det utgitt en ny jubileumsbok for kirken i Sund. Da er det sokneprest Ingvar Hageberg som er redaktør for «Sund kyrkje 100 år: 1877-1977: jubileumsskrift» (Hageberg, 1977). Sund sokneråd er ansvarlig utgiver. Det aller meste av innholdet i jubileumsskriftet omhandler det som kan omtales som vekkelseskristendom, Hauges venner og bedehusbevegelsen i Sund. I forordet forklarer Hageberg hvorfor dette jubileumsskriftet er blitt sammensatt på den måten. Han skriver: «når hovudvekta er lagd på det haugianske innslaget i kyrkjelivet, er det fordi eg med stipend frå Menighetsfakultetet og tenestefri med løn innvilge av kyrkje og undervisningsdepartementet har fått høve til å gjere ein spesialstudie på dette feltet» (Hageberg, 1977, s. 3). Dessuten mener han at den viktigste tilgjengelige informasjonen om «prestar og kyrkjar i Sund» allerede er skrevet i femtiårs jubileumsboken som Salmund Djuvik var redaktør for i 1927. I tillegg er mye av denne informasjonen gjengitt i bygdeboken for Sund. Denne bygdeboken var det Johannes Evensen Hummelsund som hadde vært redaktør for (Hummelsund, 1970).

Også i Austevoll og på Møkster er det utgitt jubileumsbøker der minner om Greve er tatt med. Austevoll kyrkje hadde 100-års jubileum i 1991 (Austevoll sokneråd, 1991), mens Møkster kyrkje var 100 år i 1992 (Møkster sokneråd, 1992).

I tillegg ble det utgitt en bok i 2022 der minner om Greve får mye plass. Tidligere skolesjef i Sund, Sverre Bungum, skriver om «Prost Johan Fritzner Greve og tida han levde i» (Bungum, 2022). Bungum er ikke historiker, og han har ikke forsøkt å skrive en biografi. Her gjenfortelles minner om Greve og minner fra tiden han levde i.

Utenfor soknet der Greve var prest er det også skrevet noen minner om han. I 1949 skrev Halkild Nilsen om «Kirkelige og religiøse forhold i Bergens stift» (Nilsen, 1949). Nilsen bygger mye av innholdet på dagboksnotater og visitasprotokoller fra biskoper i Bergen. Han nevner Greve ved noen anledninger.

To år senere, i 1951, hadde Norsk luthersk misjonssamband sin 60 års fest i Bergen. I den forbindelse hadde Jakob Straume fått i oppdrag å skrive et festskrift. Det ble et ganske omfattende festskrift som kom ut året etter jubileet (Straume, 1952). Også i dette festskriftet har minner om Johan Fritzner Greve fått plass.

Jeg har valgt å ta med all denne minnelitteraturen som materiale for oppgaven. Hovedmaterialet er Taranger og Irgens sine minner om deres møter med Johan Fritzner Greve. Den øvrige minnelitteraturen er med for å kunne belyse hvordan en hersleb-stenersk prest er beskrevet, tolket og forstått også i tiden etter de første minnene var nedskrevet.

4 Metode

I denne delen vil jeg først si litt om minner sin plass i historieforskning, for så å peke på en utfordrende side ved bruk av minner. Historiske framstillinger kan gi autoritet i for eksempel debatter, og hvis minner da fremstilles som det er det samme som historie, kan det være problematisk.

Vi skal også se at minner ofte reflekterer den som gjengir minnene sitt ståsted, men at det likevel ikke må bety at fremstillingen er en bevisst forfalskning eller manipulering av historien.

Til slutt i denne metodedelen er det tematiske innholdsanalysen som presenteres.

4.1.1 Minner som kilde til historisk forskning

«Å gripe fortida» (Andresen, 2017) er en «innføring i historisk forståing og metode». Boken har vært nyttig i prosessen med å velge kilder til oppgaven. Den har også vært nyttig når det gjelder å forstå viktigheten av å kjenne forfatterne av minnene som undersøkes. Det er ikke mulig å si hvilke minner som er sanne. Minner er tolkninger av opplevelser, og den som formidler minnene, gjør både bevisste og ubevisste valg i sin gjengivelse og formidling. Om den som skriver minnene er fra en marginalisert gruppe, eller om hen er fra de øverste sosiale samfunnslagene, vil påvirke hvordan minnet blir tolket og videreformidlet.

Vi har ikke skriftlige minner om Johan Fritzner Greve som er skrevet av for eksempel en alenemor fra Møkster. Alle de skriftlige kildene vi har tilgjengelig er forfattet av menn med posisjoner med en viss status og innflytelse. Det gjelder da også materialet som skal analyseres i oppgaven. At dette ikke er en unik situasjon, uttrykkes ganske så klart i den nevnte metodeboken. «Det vil ikkje vere feil å seie at den typiske produsenten av skrift historisk sett

har vore ein mann fra middel- eller overklassa» (Andresen, 2017, s.49). Utsagnet stemmer godt for kildene som utgjør materialet for denne oppgaven. Det betyr ikke at kildene gir et riktig eller feil bilde av de historiske hendelsene. Men de forteller minner om historiske hendelser sett fra to menn sitt ståsted der begge kan sies å inneha middel- og overklassens perspektiv.

Minner representerer det som kan omtales som «det 2. laget» i historiefaget. Det «1. laget» beskrives da som «hendingar, fenomen, strukturer og forhold i fortida - slik det gjekk føre seg» (Andresen, 2017, s. 15). Minner hører som sagt til det 2. laget, slik som hovedmaterialet til denne oppgaven. Materialet er altså *tolkninger av hendelser* slik de *huskes* i ettertiden. Det er derfor vesentlig å understreke at oppgaven ikke har som mål å si hvem Prost Greve var. Målet er å se hvordan minnene om han er blitt tolket, forstått, gjengitt og til dels brukt i ettertiden. Det siste punktet om historiebruk vil ikke få stor plass i denne oppgaven, men bare kort nevnes i noen deler av analysen.

Det vil heller ikke være et mål å si noe om alle prester som ble utdannet i perioden Hersleb og Stenersen var professorer ved det teologiske fakultet i Christiania. Dette er historisk forskning på mikronivå. Hovedmaterialet er konkrete minner om én hersleb-stenersk prest. Disse minnene er i hovedsak nedskrevet av to personer som har møtt han. Jeg skal lese disse tekstene og analysere dem i lys av noen relevante historiske perspektiver. Målet er det som Andersen uttrykker så fint, «tolka dei spora som både levd liv og tenkte tankar har etterlate seg» (Andresen, 2017, s.213).

4.1.2 Minner og historie

Minner har noen ganger blitt omtalt som noe helt annet enn historie, nesten som om historie og minner er motsetninger. I en slik forståelse blir historie et rent vitenskapelig og faktabasert fag, der minner ikke hører hjemme. Minner blir i den forståelsen ansett som personlige bilder og forestillinger om fortiden, mens historie er «kritisk, intellektuell analyse som skal prøve å forstå fortida på egne premissar» (Stugu 2020, s.31).

Men det er også mulig å hevde at historiefaget dypest sett bare handler om minner. Da kan det argumenteres for at uansett hvor vitenskapelig vi går til verks, er det minner om fortiden vi forsøker å sette sammen til en historie. Ingen av disse ytterpunktene ser ut til å være en farbar vei ifølge Ola Svein Stugu. Å skille minner ut og se på dem som «ikke historiske» blir en teoretisk tankeøvelse som ikke er mulig å gjennomføre i praksis (Stugu, 2020, s. 32).

Likevel kan ikke den historiske forskningen omfavne minner ukritisk, som om minner er det samme som historie. Historiefaget må ha en kritisk innstilling til minner. En fortelling om fortiden, enten den er historisk og vitenskapelig begrunnet eller det er snakk om et minne, inneholder både retorisk og politisk kraft. Stugu viser et ekstremt eksempel på denne kraften når han trekker fram martyrfortellingene IS benytter seg av i omtale av selvmordsbombere (Stugu, 2020, s. 103).

I denne oppgaven er det ikke rom for en drøfting av minnenes plass i historiefaget, men det er nødvendig å vite at debatten om minnenes plass i den historiske forskningen er omfangsrik. Særlig relevant er denne debatten da det er minnefortellinger om en person som skal analyseres i lys av anerkjente historiske kilder.

Vi skal også se på gjenfortellinger av disse to fortellingene og på videreutviklede minner om Johan Fritzner Greve. Spørsmålet er hvordan han er blitt beskrevet, tolket og forstått. At svarene noen ganger vil sprike i ulike retninger, er kanskje ikke overraskende. Minner formidler ikke sannheten. Ole Irgens og Absalon Taranger har skrevet det meste av minnene som skal analyseres. At deres sosiale bakgrunn, politiske ståsted, organisatorisk tilknytning og enda flere faktorer vil påvirke deres minnefortellinger, er sannsynlig. På samme måte er det sannsynlig at senere gjengivelser av minner om Johan Fritzner Greve er blitt ytterligere endret, formet og utviklet med bakgrunn i hvem som gjenforteller og bruker minnene i sine fortellinger.

I møte med ulikheter og motsetninger i minnene, kan det være fristende å ty til uttrykk som historieforfalskning eller misbruk av historien. Med distanse i tid til både hendelsene og minnene om hendelsene, kan jeg fort bli en etterpåkløkk dommer. Warring er en av dem som advarer mot dette. Hun viser hvordan minner ikke bare er personlige, men at de i stor grad dannes kollektivt (Warring, 2011, s.13). Hun mener det sjelden er snakk om forfalskning når minner gjengis på en måte vi i dag kan anse som ukorrekt. Det er heller snakk om at forståelseshorisonten har forandret seg i samfunnet vi er en del av. Samfunnet kan i denne sammenhengen strekke seg fra små grupper som for eksempel en familie, et religiøst fellesskap, en bygd, en organisasjon eller en bevegelse til en nasjon eller enda større samfunnsstrukturer. Uansett blir våre minner utviklet i fellesskapet, og vårt blikk og forståelse av minnene endrer seg sammen med fellesskapets syn på virkeligheten.

Warring låner et uttrykk for å beskrive denne utviklingen. Hun siterer Niels Kayser Nielsen som sier at det vi fort kan kalle historiemisbruk, oftest viser seg å bunne i en «hegemonisk historiefordreining» (Warring, 2011, s. 27). Det er altså mer sannsynlig at den kollektive linsen som forfatterne ser minnene gjennom, medvirker til å forme hva som blir skrevet, enn at den som gjengir minnet, bevisst har endret eller formet minnet i en retning som kan anses som forfalskning.

Dette perspektivet ønsker jeg å ha med i møte med minnene jeg skal undersøke. Når det oppstår motsetninger i minnene, og jeg finner ulike tolkninger av hvem Greve var, er det ikke forfalskning eller misbruk av minner jeg er ute etter å finne. Det er heller ikke den «ekte Greve» jeg ser etter. I oppgaven er målet å belyse hvordan Johan Fritzner Greve er beskrevet, tolket og forstått, uten å tillegge eller vurdere motivene bak tekstene vi undersøker. Det vil likevel være nyttig å se hvilke fellesskap eller samfunn den som skriver har tilhørighet til, da det kan si noe om hvorfor minnet er fremstilt slik det er.

4.1.3 Tematisk innholdsanalyse

Som så ofte ved analyse av historiske dokumenter, vil også denne oppgaven bygge på metoden Trine Anker har kalt tematisk innholdsanalyse. Hun skriver at denne formen for analyse egner seg godt i møte med et stort materiale (Anker, 2021, s. 40). Metoden egner seg godt når tall og telling ikke er det sentrale, men som navnet sier, det er et eller flere tema som skal undersøkes nøyere. Målet med analysen er å svare på problemstillingen, «*hvordan har en hersleb-stenersk prest blitt beskrevet, tolket og forstått?*» Materialet som skal analyseres, er nedskrevne minner om Johan Fritzner Greve. Noen av minnene er skrevet ned etter muntlige overleveringer, men det mest sentrale materiale for analysen er minner som er gjengivelser av hendelser, dialog og utsagn slik forfatterne husker møter med Greve eller fortellinger om Greve.

For å avgjøre hvilke tema vi skal se etter i materialet, er det nødvendig å velge noen teoretiske perspektiver. For denne oppgaven er det særlig fem tidligere arbeider vi vil støtte oss til for å velge temaene for analysen. Disse vil bli presentert i kapittel 6, «Kontekst og tolkningsperspektiver». Når temaene er valgt, vil jeg lese minnene og analysere disse i lys av de teoretiske perspektivene som er valgt.

En utfordring med tematisk innholdsanalyse er muligheten for å gi enkeltutsagn eller detaljer for stor oppmerksomhet, og dermed trekke konklusjoner som ikke har støtte i helheten av materialet. For å unngå dette, må jeg så langt som mulig ha et blikk til helheten av minnene som analyseres, og være bevisst på hvilken type litteratur jeg arbeider med. I denne oppgaven er det i all hovedsak minner og det som Andresen omtaler som «det 2. laget» i historiefaget som er materialet.

5 Litteratur

En meningsfull fortolkning av funnene i analysen vil avhenge av muligheten til å sette funnene inn i en relevant forståelseskontekst. Konteksten som presenteres i denne oppgaven, vil i stor grad bygge på fem ulike skriftlige kilder, forfattet av seks ulike historikere. De tre første fremstillingene gir oss mulighet til å danne oss en forståelse av 1800-tallets presters rolle og plass i samfunnet på et generelt nivå.

Dagfin Mannsåker har skrevet om «Det norske presteskapet i det 19. århundre» (Mannsåker, 1954). Han skriver sosialhistorie, men sier i forordet at han ikke har holdt seg strengt til skillelinjene mellom de historiske disiplinene. Han krysser etter eget utsagn over i politisk historie og kirkehistorie (Mannsåker, 1954, forord). Mye av innholdet bygger på statistikk som omhandler rekruttering til presteyrket. Han ser blant annet på hvilke sosiale lag i samfunnet rekrutteringen av prester kommer fra.

Einar Molland har skrevet «Norges kirkehistorie i det 19. århundre» (Molland, 1979, bd. I og bd. II). Han var professor i kirkehistorie i perioden 1939-1976. Allerede like etter krigen, startet han arbeidet med å skrive norsk kirkehistorie for perioden etter 1814. Da han døde i 1976 etterlot han en stor og omfattende manuskriptbunke som var blitt til gjennom mange års arbeid som forsker og foreleser ved Universitetet i Oslo. Deler av manuskriptet var renskrevet og trykkeklart, mens det meste var forelesningsmanuskripter. Hans kone Vera Molland fikk manuskriptene redigert, og det ble utgitt som et to binds verk i 1979 (Molland, 1979, bd I, forord).

Gina Dahl har skrevet «Prestene forteller - Kirkeliv i Norge 1750-1850» (Dahl, 2023). Dahl sier selv i innledningen til boken at den handler om «hvordan religiøse idealer ble forhandlet og reforhandlet i forhold til det livet menneskene levde» (Dahl, 2023, s. 7). Dahl er religions-

og kristendomshistoriker. Hun har arbeidet på Statsarkivet i Bergen og er i dag ansatt ved Universitetsbiblioteket i Bergen. Ved å lese kirkebøker, protokoller, kallsbøker, visitasberetninger og brev har hun fått dannet seg et bilde av hvordan prestene selv beskrev sin arbeidshverdag i perioden 1750-1850.

Den fjerde historikeren som har skrevet bakgrunns materialet vi støtter oss til, er Per Kristian Aschim. Han har gjort tre studier av prest og biskop, Halvor Olsen Folkestad (Aschim 2015). Studiene sier noe om hva som kjennetegnet én prest som studerte og var yrkesaktiv til dels på samme tid som Johan Fritzner Greve. De hadde begge Hersleb og Stenersen som lærere, men Folkestad var noen år yngre enn Greve.

Den siste kilden som er med å danne en relevant bakgrunn og kontekst for analysen er en omtale av slekten Greve. Runar Jordåen og Kenneth Bratland har skrevet en artikkel om Greve-samlingen på Åstveit (Jordåen & Bratland, 2012). I artikkelen får vi vite en del om blant annet de sosiale og økonomiske forholdene for slekten Greve.

Vi skal se nærmere på forskningslitteraturen, men innledningsvis vil jeg si det slik at Mannsåker og Molland beskriver det de begge har kalt «de hersleb-stenerske prestene». Dahl løfter fram prestenes egne fortellinger fra 17- og 1800- tallets prestegjering, Aschim undersøker én hersleb-stenersk prest sitt liv og virke, mens Jordåen og Bratland forteller om familien Greve. Til sammen gir disse fremstillingene en relevant bakgrunnsinformasjon for oppgaven, og disse vil danne grunnlaget for temaene i innholdsanalysen.

6 Kontekst og tolkningsperspektiver

Jeg har måttet gjøre den del valg for å bestemme hvilke kontekst og tolkningsperspektiver som skal presenteres i denne delen av oppgaven. Med bakgrunn i litteraturen som er nevnt ovenfor er det mange perspektiver som kunne blitt løftet fram. Det er fem emner jeg har valgt. Alle emnene er sentrale momenter i litteraturen. I tillegg har jeg valgt å ta med en drøfting av noen viktige begreper fra litteratur og materiale.

I 6.1 har jeg valgt å presentere Hersleb og Stenersen med bakgrunn i Molland og Mannsåker sine fremstillinger. Begrepet «hersleb-stenersk prest» er en del av problemstillingen, og det må forklares nærmere for at oppgaven skal være meningsfull å lese.

Deretter, i 6.2, er det Folkestad og hans liv og virke som blir presentert. Et mikrohistorisk studie av en hersleb-stenersk prest tilfører en mer nyansert forståelse av hva som kan ha kjennetegnet denne prestegenerasjonen.

Det samme gjelder prestenes oppgaver, som blir omtalt i 6.3. Hva prester selv har skrevet om sin hverdag er nyttig å kjenne til når vi senere skal analysere minner om en prest.

Med mål om å forstå mer av Johan Fritzner Greve sitt liv og virke har jeg også valgt å prioritere plass til en framstilling av hans slekt i 6.4. Hans oppvekst og bakgrunn vil med stor sannsynlighet ha en del å si for hans selvforståelse og hans syn på presteembete.

Det er også sannsynlig at de som skriver minnene om Greve kan ha en annen forståelse av presteembete enn hva han selv hadde. Jeg velger derfor også å gi en kort presentasjon av Ole Irgens og Absalon Taranger i 6.5. De har som sagt skrevet minnene som er hovedmaterialet for analysen i oppgaven.

Til slutt, i kapittel 6.6, blir noen viktige begreper fra forskningslitteraturen og minnelitteraturen drøftet. Dette er ord som ofte har ulike meningsnyanser i litteratur og materiale. For at drøftingen skal gi mening er det nødvendig å kjenne til noen av disse nyansene.

6.1 *Hersleb og Stenersen*

Nå skal vi se nærmere på hvem lærerne til Johan Fritzner Greve var da han studerte teologi ved det nyopprettede universitetet i Christiania. «En hersleb-stenersk prest» må kunne sies å være fagterminologi (Språkrådet, 2023). Jeg vil vise hva denne termen inneholder basert på Mannsåker og Molland sine framstillinger av de to lærerne. I forlengelsen av dette blir det også synlig hva Mannsåker og Molland mener kjennetegner prestegenerasjonen som ble utdannet med Hersleb og Stenersen som lærere.

Under det Dansk-norske eneveldet ble prestene utdannet i Danmark. Norske studenter som ville bli prester, dro til København og gjennomførte sine embetsstudier der. Men i 1811 bestemte Frederik VI at det skulle etableres universitet i Norge. I 1813 var det klart for åpning. Men å

ansette professorer i Christiania hadde ikke vært en prosess uten skjær i sjøen. Universitetskommissjonen hadde forsøkt å ansette både norskfødte og danske professorer som hadde et kjent navn. I det minste et kjent navn innen akademiske kretser, men ingen av kandidatene hadde takket ja (Molland, 1979, bd I, s. 106). Det ble derfor to relativt unge og ukjente teologer som ble de første lærerne ved det teologiske fakultetet i Christiania. Svend Borchmann Hersleb ble ansatt først. Han var lektor i teologi og hebraisk språk. Ett år senere, i 1814, ble Stener Johan Stenersen lektor i teologi, og Hersleb ble professor.

Når vi vet at Hersleb var født i 1784 og Stenersen i 1789, kan vi ane at byrden i ansvaret de ble gitt kan ha vært ganske tung å bære. Tar vi med den politiske situasjonen i betraktningen, blir det inntrykket forsterket. Engelsk blokade, Napoleonskrigen og avslutning på det Dansk-norske eneveldet, hungersnød og etablering av union med Sverige. De to unge teologene ble ganske raskt avskåret fra kontakten med miljøet de selv hadde studert i. Tilgangen på litteratur var begrenset, lønningene var lave og Norge var i økonomisk krise. Ekstrem vinterkulde og matmangel preget store deler av landet.

Vi kan ikke vite hva som var motivasjonen for å arbeide svært mye for en lav lønn, men det er sannsynlig at det lå en stor grad av idealisme til grunn for de to teologilærernes innsats. I den første delen av deres virke beholdt de en nær kontakt med sin tidligere lærer i København, Nikolai Frederik Severin Grundtvig. Hersleb hadde ifølge Molland bodd en tid sammen med Grundtvig på Valkendorfs kollegium (Molland, 1979, bd I, s. 108), og var da i likhet med Grundtvig en tydelig motstander av rasjonalismen. Stenersen, som var noen år yngre enn Hersleb, fikk mer kontakt med Grundtvig etter endt studie og hadde en stund personlig brevveksling med den anerkjente og til tider mye omdiskuterte teologen. Brevvekslingen inneholdt blant annet skriftemål der Stenersens uttrykker fortvilelse. Brevvekslingen med Grundtvig og studier av Luthers skrifter skal ha ledet Stenersen i retning av en «fast bibelkristendom med luthersk-konfesjonelt preg» (Molland, 1979, bd I, s. 108).

Det er ikke så overraskende at Hersleb og Stenersen var en del av sin samtids teologiske debatter og endringer. Det er vel svært få, om noen i det hele tatt, som lever adskilt fra sin samtids ulike tankestrømmer. Tanker, meninger og holdninger er ikke noe som oppstår eller utvikler seg i et vakuum. Vi dannes i fellesskap. Etter en periode på 16-1700 tallet der opplysningsteologi preget den Dansk-norske kirke var det nå ved begynnelse av 1800-tallet en motstrøm preget av

romantikk og konfesjonalisme (Molland, 1979, bd I, s. 106). Men hvordan skulle to unge teologer, med ansvar for hele presteutdanningen i Norge, navigere i noe de sannsynligvis opplevde som urolige farvann?

Molland tegner et bilde av to personer som beveger seg sammen med tidens strømmer i retning «biblisisme og luthersk kirkelighet» samtidig som de underviser som 1700 tallets «morallærere og opplysningspredikanter». Molland mener at de aldri kunne bli «ekstreme biblisister» siden de gjennom sine studier hadde sett at «Bibelen er historisk betinget» (Molland, 1979, bd I, s. 109). For dem begge, men kanskje ekstra tydelig hos Stenersen, ble luthersk konfesjonalisme en trygg havn. Og når Stenersen så gjør sin studie av Hans Nielsen Hauge, er det lutherske konfesjonalismen som blir målestokken. Lekmannsforkynnelse og personlig subjektivt kall finner ikke støtte i den lutherske konfesjonalismen ifølge Hersleb og Stenersen. Molland skriver at deres synspunkter førte til «at de hersleb-stenerske prester siden kom til å stå fremmede og skeptiske, stundom avvisende, overfor lekmannsbevegelsen» (Molland, 1979, bd I, s. 110).

Det er også lutherske konfesjonalismen som blir avgjørende i Hersleb og Stenersens forhold til Grundtvig. De kan ikke følge han når han gjør kjent sin «mageløse oppdagelse» (Molland, 1979, bd I, s. 110) om at det er den apostoliske bekjennelsen som er kirkens grunnvoll. For luthersk konfesjonalisme var det vesentlig at bekjennelsene var utledet av skriftene i Bibelen, for skriften er normen alle andre normer skulle bedømmes etter. Det ble derfor avstand mellom teologiutdannelsen i Norge og det som senere har blitt kalt den egentlige grundtvigianismen. Men hvor stor var avstanden når vi ser på den i ettertid? Tross alt er vektlegging av dåpen som innlemmelse i kirken, nattverden som det andre sakramentet, og troen på at Guds Ord og Ånd virker sammen med vannet, brødet og vinen felles for grundtvigianisme og luthersk konfesjonalisme.

Avstanden til lekmannsbevegelse og Hauges venner ser heller ikke så uoverkommelig ut i ettertid. Både Grundtvig og Stenersen uttrykker til dels beundring for Hauge og lekmannsbevegelsenes romantiske strømninger som vektlegger personlig erfaring og «levende tro» framfor rasjonalisme og verdslig filosofi.

Når to unge teologer på denne måten må navigere og forsøke å finne sin egen vei mellom kritikk, debatter, ros og ris gir det kanskje grobunn for en noe pragmatisk holdning til samtidens teologiske, politiske og filosofiske strømninger? Med en tilknytning til statspietismens

tradisjoner, med kongen som alles far, og presteskapet som mellommenn mellom kongen og folket, og en forståelse for lekmannspredikantenes standpunkt imot presteskapets makt, var det kanskje nødvendig å leve med uavklarte standpunkt.

De hadde innsett at bokstavtro biblisme ikke fungerte, men de holdt fast ved Bibelen som grunnlaget for bekjennelse og lære. De tok avstand fra Grundtvigs kirkelige anskuelse med tradisjonen som troens regel, men framholdt dåpen som inngangen til kirken. De var fasinert og delvis beundrende overfor Hans Nielsen Hauge, og fant sammenfallende verdier med lekmannsbevegelsen i kampen mot rasjonalismen, samtidig som de ikke kunne avskrive sin opplysningsteologiske utdanning eller sin lutherske konfesjonalisme. Mollands beskrivelse av de hersleb-stenerske prestene gir forsterket inntrykk av denne inkluderende og romslige holdningen: «De aller fleste av de teologiske kandidater som utgikk fra Universitetet i tidsrommet (fra omkring 1820 red.) inntil slutten av 1840-årene, var preget av den hersleb-stenerske ånd. De brakte med seg en mild luthersk ortodoksi og kirkelighet» (Molland, 1979, bd I, s. 113).

En av disse hersleb-stenerske prestene var Halvor Olsen Folkestad. Jeg vil nå se nærmere på hans liv og virke for å belyse de hersleb-stenerske prestenes posisjon ut fra tre mikrohistoriske studier Per Kristian Aschim har gjort.

6.2 Biskop Folkestad- Paternalistisk folkelighet og Luthersk kirkelighet

Som en del av litteraturen som danner bakgrunnsinformasjonene for analysen, er tre studier Per Christian Aschim har gjort av Halvor Olsen Folkestad sitt liv og virke også sentrale. Studiene er samlet under overskriften «Paternalistisk folkelighet og luthersk kirkelighet mellom Grundtvig og Johnson» (Aschim, 2015). Overskriften fungerer som en omramming av Folkestads liv og virke. Artikkelen er ikke fagfellevurdert, men Aschims beskrivelse av mellomposisjonen Folkestad har stått i, kan være et viktig bidrag når vi skal forsøke å forstå minner om en hersleb-stenersk prest. I 1835 var omtrent 75% av alle prestestillinger i Norge besatt av en norsk prest utdannet under Hersleb og Stenersen ved det Teologiske fakultetet i Christiania (Molland, 1979, bd I, s. 113). På tross av dette markante skiftet i norsk kirkehistorie har det ikke vært enkelt å finne flere mikrohistoriske studier av hersleb-stenerske prester. Det kan derfor være grunn til å undersøke omrammingen Aschim foreslår nærmere.

Studiene Aschim har gjort, viser hvordan Folkestad ofte inntok mellomposisjoner. Posisjoner «som har blitt oversett eller tillagt mindre betydning» (Aschim, 2015, s. 4). Eksempelene som trekkes fram for å underbygge dette, er særlig hentet fra Folkestads arbeid med allmueskolekommisjonen av 1858, men også fra kirkekommisjon av 1859. Hvis vi i tillegg ser nærmere på hvordan 1800-tallet var preget av begynnende økt religiøs pluralisering (Aschim, 2015, s. 6) og sterk fremvekst av organisasjonsliv (Gundersen, 2022, s. 49) er det gode grunner til å anta at nettopp mellomposisjoner var den mest farbare veien for flere av prestene som ble utdannet på 1800-tallet.

1800-tallets prester skulle fungere i en rolle som måtte være en mellomting mellom presterollen under det Dansk-norske eneveldet, og presterollen slik den utviklet seg mot 1900-tallet. Gina Dahl viser hvordan prestenes oppgaver ble endret gjennom en rekke nye forordninger mellom 1750 og 1850, men også hvordan innarbeidede forståelser og ansvarsområder ikke lot seg endre så raskt (Dahl, 2023, s. 192). (Referansen er ett av flere eksempler på nye forordninger som tok tid å få etablert).

Mellomposisjoner kan gjerne føre til kritikk fra flere leirer. Vekkelsesfolket vil gjerne kritisere presten for manglende evne til å vekke, opplysningsleiren vil kanskje kritisere presten for nettopp manglede opplysning, og så videre. Aschim forsøker å fange denne krevende posisjonen ved å benytte uttrykkene «paternalistisk folkelighet og luthersk kirkelighet mellom Grundtvig og Johnson» (Aschim, 2015, s. 8). Altså en omramming som gir rom for flere posisjoner og praksiser.

Måten Aschim plasserer en hersleb-stenersk prest i spennet mellom Grundtvig og Johnson, gir også god mening i lys av Molland sin fremstilling av kirkehistorien. Den Johnsonske vekkelsen på 1850-1870 tallet medførte at en ny generasjon prester begynte å fylle kirkene samtidig med og etter de hersleb-stenerske prestene (Molland, 1979, bd I, s. 254). Johnson hadde som professor ved det teologiske fakultetet i Christiania, ført en uttalt kamp mot grundtvigianismen (Molland, 1979, bd I, s. 245). Grundtvigianismen var hovedfienden som måtte nedkjempes, og det var de unge prestenes oppgave å gjøre dette. Da de Johnsonske vekkelsesprestene var yrkesaktive, var de hersleb-stenerske prestene «de gamle prestene». Noen av de eldre prester lot seg rive med av vekkelsen (Molland, 1979, bd I, s. 209), men de fleste bøyde «de graanende Hoveder og gav sig over» (Molland, 1979, bd II, s. 210). Det uttrykkes med andre ord en

resignasjon overfor dreiningen de gamle prestene ser i kirken. Det individualistiske kristendomssynet som de Johnsonske prestene forkynte, var noe flere av de hersleb-stenerske prestene ikke ser ut til å kunne bifalle (Molland, 1979, bd II, s. 210). Det er også disse ulikhetene mellom hersleb-stenerske prester og johnsonske prester vi møter i Alexander Kiellands romaner. Han stiller disse unge Johnsonske «bøtspredikantene» og «vekkelsestalerne» opp mot de gamle hersleb-stenerske prestene. De gamle er faderlige i sin fremtoning, de har en paternalistisk selvforståelse og de er «upietistiske, kulturåpne og kirkelige» (Molland, 1979, bd I, s. 208).

I den neste delen av oppgaven skal vi se nærmere på noen av prestenes oppgaver på 17- og 1800-tallet. Det er ikke rom for å gå grundig inn i emnet, men jeg vil kort vise noe av omfanget av oppgaver prestene hadde da Johan Fritzner Greve var yrkesaktiv. Jeg vil også si litt om endringene som skjedde i perioden når det gjaldt prestenes rolle i samfunnet.

6.3 Norske presters oppgaver på 1800-tallet

I 1832 ble det utgitt en oversikt over prestenes embetsplikter. Bare tittelen på boken kan ta pusten av en moderne leser. «Den norske Præsts vigtigste Embedsplikter som geistlig og verdslig Embedsmand, kortelig fremstillede, overeenstemmende med den gjeldende lovgivning af en juridisk Embedsmand.» Den består av 145 sider med det vi i dag kanskje ville omtalt som en stillingsinstruks. Tittelen på boken sier at embetspliktene her er «kortelig fremstillede». I forordet kan vi lese at «Det har alt længe været et føleligt Savn i vor literatur, at der ikke gaves nogen juridisk Veiledning for Præsten, der dog ikke alene er Religionslærer, men tillige paalagt en stor Deel verdslige Embedsplikter med hensyn til det Sogn og den Kommune, hvori han er ansat og virker» (Jordhøy, 1832, s. 7). At savnet er «følelig» kan vi gjerne forstå med tanke på de store endringene prester, kirke og samfunn ellers gjennomgikk på 1800 tallet. At utførelsen av disse embetspliktene må ha vært ulik fra sted til sted, virker svært sannsynlig, og manglende klarhet i hva prestenes rolle var etter det Dansk-norske eneveldets avslutning, kan ha vært følbart.

Gina Dahl ser nærmere på utførelsen av presterollen ved å undersøke prestenes egne rapporter, journaler og brev. I boken «Prestene forteller» (Dahl, 2023) viser hun hvordan prester i Norge i perioden 1750-1850 selv beskriver og rapporterer utførelsen av sine oppgaver. Hun har undersøkt kallsbøker, visitasberetninger, personlige notater og flere andre kilder der prestene

selv har skrevet. Dette gir et innblikk i en hektisk hverdag for en embetsstand med svært mange oppgaver. Det er prestenes administrative oppgaver som har fått mest plass i boken, men beskrivelsene og fortellingene knyttes til utførelsen av oppgavene, og dermed kommer det relasjonelle perspektivet til syne. Listen med gjøremål og rapporteringsansvar sier en del om yrkesgruppens posisjon på slutten av det Dansk-norske eneveldet på veien mot norsk selvstendighet. At prestene var en forlenget arm for kongen i København og senere for kongen i Stockholm, er kanskje ikke en overraskelse, men *omfanget* av kontroll og rapportering er vanskelig å fatte. Rapportering av viede, fødte, døde og dødfødte er bare en liten del av ansvaret.

Dahl skriver også om Prosten som lovmann (Dahl, 2023, s. 124). Prosten kunne bli involvert både i tvistesaker, skiftesaker, formyndersaker og lignende. Sakene skulle rapporteres til København, og informasjonen ble samlet via visitasreiser, samtaler og brev fra prestene. I tillegg til lovmann var fattigkommisjon og skolekommisjon også sentrale ansvarsområder for prester. Og da har vi ikke nevnt den omfattende konformasjonsundervisningen og katekiseringen som skulle gjennomføres. Hvem som gikk til nattverd, og hvem som ikke hadde vært til nattverd, måtte noteres og rapporteres. Til og med hygiene og vaksineringsområder hvor prestene hadde ansvar for oppfølging og rapportering av. Beskrivelsene av oppgavene gir et inntrykk av presten som den helt sentrale aktøren i et lokalsamfunn. Å være i opposisjon til presten var nærmest som å være i opposisjon til styresmakten og hele samfunnsstrukturen. Og på toppen av samfunnsstrukturen satt kongen av «Guds nåde». En tanke som preget lovverk og utførelse av prestatjenesten i den Dansk-norske eneveldet, og som ble videreført og praktisert også etter 1814 (Dahl, 2023, s. 9).

At kongen var «konge av Guds nåde», må være i bakhodet når vi senere ser på minner om en hersleb-stenersk prest. Samtidig kan det være nyttig å ha med Trygve Riise Gundersen sine perspektiver på undergrunnen i Norge. Det er lite trolig at alle oppriktig hadde tiltro til det gudommelige forsynet som konge og presteskap skulle ha. Strileopprøret i Bergen kan være et tydelig eksempel på at mange var i tvil om kongen og hans forlengede armer alltid handlet på vegne av Vår Herre, og at det alltid var riktig å underkaste seg deres lover og påbud (Gundersen, 2022, s. 410).

6.4 *Slekten Greve*

En av de tidlige hersleb-stenerske teologistudentene var som nevnt Johan Fritzner Greve. I denne delen av oppgaven skal vi bli litt mer kjent med slekten han ble født i, og jeg vil si litt om tiden han vokste opp. Oppvekst og familiebakgrunn vil med stor sannsynlighet ha en del å si for hvordan hans teologi og livsanskuelse ble formet. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i Johan sin oldefar Juveler Arent Jansen Greve den eldre (1705-1773). Han var gift med Maren Jørgensdatter Egelstorp (1711-1796) (hanseater.no, 2023). En av deres sønner fikk navnet Arent Jansen Greve. Han giftet seg med Cecilie Bredahl (1749-1784). De fikk et barn, Jan Arentzen Greve (1775-1840). Cecilie døde bare 35 år gammel, da Jan var ni år. Jan Arentzen Greve giftet seg med Magdalena Margarethe Koren Fritzner (1771-1847). De fikk en tallrik barneflokk, der alle sønnene ble prester. En av disse sønnene er prost Johan Fritzner Greve (1799-1883).

Arent Jansen Greve (1733-1809) var altså sønn av gullsmed Jan Arentsen Greve den eldre (1705-1773) og Maren Jørgensdatter Egelstorp (1711-1796) (Jordåen & Bratland, 2012, s. 11). Arent gikk i lære hos sin far i Bergen fram til 1752. Året etter startet et lengre utenlandsopphold der han blant annet arbeidet for Fabricius i København. Han reiste også til Tyskland, Frankrike og Italia. At han fikk inspirasjon fra europeisk overklasse virker sannsynlig, for da han kom tilbake til Bergen, fikk hans skapende evner som gullsmed, et godt omdømme. Men han må også hatt andre kunstneriske og vitenskapelige interesser, noe senere livsvalg kan understøtte.

I 1774 giftet han seg med Cecilia Bredahl og de fikk sønnen Jan Arentzen Greve i 1775 (senere Proprietair Jan Arentzen Greve). Cecilie døde i 1784, noe som også kan ha påvirket veivalgene for Arent. Han var alene med sønnen Jan som da var ni år. Da gutten ble noe eldre, reiste Arent og Jan til København. Hva som var motivasjonen for reisen og oppholdet, vet vi ikke, men vi vet at det ble noen år i København og at Jan var teologistudent der. Olav Ingstad har hevdet at han i tillegg til teologien også studerte blant annet kunst og estetikk, (Jordåen & Bratland, 2012, s. 12) og at han reiste til sydligere strøk som «hovmester for en ung rikmannssønn». Eventyrlyst, kunst- og forskningsinteresser ser ut til å prege den lille familien Arent og Jan Greve.

I løpet av 1790 tallet var de tilbake i Bergen, og Arent avsluttet i 1796 det som må ha vært en innbringende gullsmedvirksomhet og kjøpte en storgård på Åstveit hvor han flyttet inn sammen med sønnen Jan Arentzen Greve i 1797. De levde her og var forsørget av en opparbeidet formue.

På gården Åstveit bygget far og sønn opp en vesentlig samling med blant annet naturhistoriske gjenstander. Det var ikke en «raritetsamling» slik som hadde vært vanligere blant overklassen på 1700 tallet, men en mer vitenskapelig oppbygget samling (Jordåen & Bratland, 2012, s. 7). Dette kan si noe om hvilke vitenskapelig perspektiv som kan ha preget familien Greve. Jordåen og Bratland viser i sin artikkel hvordan holdninger til slike samlinger hadde endret seg fra slutten av 1700-tallet, fra å skulle være en samling av rare, spesielle og gjerne monstrøse saker, til å skulle vise Guds storhet i skaperverket. Tanken var at gjennom å systematisk bli kjent med naturen, kunne en forstå mer av Gud.

I 1797 giftet Jan seg med datteren til soknepresten i Fana, Margrethe Koren Fritzner. Sammen fikk de tolv barn. Fire sønner og fire døtre vokste opp. En av disse sønnene er «vår prest», Johan Fritzner Greve. Han ble født 1. oktober 1799 på Åstveit og var 10 år da farfaren, Arent, døde på den samme familiegården i 1809. Vi vet altså at Johan ble født inn i en bemedlet familie som hadde en vesentlig kunst og naturhistorisk samling, og vi vet at samlingen var så interessant at mange fra eliten i Bergen og andre byer i og utenfor Norge besøkte gården. Det ser ut til at det ikke var uvanlig med noen dagers opphold på gården for de besøkende med kost, losji og omvisning som en del av tilbudet. Også etter at Arent døde fortsatte Jan å utvikle samlingen. Han arbeidet med tegning og maling for å dokumentere naturen. Det er interessant at Ole Irgens skriver om Jan at han i yngre dager hadde «sværmet for Rossaeau's ideer», men han legger til at han i «senere Aar have nærmet sig til Kirkens Lære» (Irgens, 1902, s.3). Irgens møtte aldri Jan, men kan ha fått overlevert minner som gir grunnlag for en slik omtale av en som hadde studert teologi og estetiske fag i København, hadde internasjonale kontakter gjennom blant annet sin far, og som var med å bygge en vitenskapelig samling fra han var ganske ung.

Vi kan også vite at Johan Fritzner Greve fikk erfare at livet kan endre seg raskt og dramatisk. Den Dansk-norske unionen kom i krig med England to år før farfaren døde, altså da Johan var omkring åtte år. Kysten ble blokkert for inn- og utgående trafikk, samtidig som avlingene slo feil i store deler av landet. Den norske kronen ble devaluert med uante konsekvenser for en familie som levde av opparbeidet formue. Den ettertraktede samlingen så ut til å måtte selges, og Jan Greve hadde dialog med flere mulige kjøpere. Det ble ikke salg av samlingen i første omgang, men deler av gården ble solgt, og Jan begynte som privatlærer for å forsørge familien. Familien fikk også støtte til studier for sønnene. Støtten kommer blant annet fra zoologiprofessor Jens Rathke (Jordåen & Bratland, 2012, s. 13). Johan Greve var skoleflink, og

begynte selv å ta jobber som privatlærer i ganske ung alder. Noe han fortsatte med gjennom hele studietiden for å kunne forsørge seg selv.

Til slutt i denne korte presentasjonen av Johan Fritzner Greve sin slekt ser vi nærmere på noen av de mer kjente personlighetene som vi vet besøkte samlingen på Åstveit. Vi skal også se at både Biskop Pavels og biskop Jacob Neuman har gjort notater der gården er omtalt. Det har kanskje ikke så mye å gjøre direkte med familiehistorien, men det kan belyse noe av den sosiale posisjonen familien hadde. Det sier også noe om kontaktflate og nettverket i den norske (og gjerne utenlandsk) overklassen som familien hadde. Det kan igjen si noe om endringen Johan må ha opplevd da familiens formue nærmest ble borte over natten, og det kan si noe om hvilke samfunnslag han kan ha opplevd å tilhøre. Besøkene jeg tar med er alle dokumentert av Jordåen & Bratland i deres artikkel om Grevesamlingen på Åstveit (Jordåen & Bratland, 2012). I 1778 var Johann Christian Fabricius på besøk i Bergen. Han var lærer og forsker ved universitetet i Kiel, og omtaler samlingen på Åstveit.

Arent Greve skriver selv at det var hans venn Professor Martin Vahl som hadde oppmuntret han til å tegne insekter han fant i stiftet. Vahl var professor i botanikk ved universitetet i København. Om de virkelig var venner som hadde møttes, kan vi ikke vite, men det er ikke usannsynlig, for professor Vahl var i Bergen i 1787, dessuten hadde Arent Greve, som nevnt, vært i lærer i København, Danmark, Tyskland og Frankrike i sin ungdom. Også høytstående kirkelige ledere nevner samlingen.

Både biskop Claus Pavels og biskop Jacob Neumann har gjort notater der Åstveitsamlingen nevnes. Pavels skriver i 1821 om omreisende lærde som hadde vært der. Han nevner Hansteen, Keyser Naumann og Schubert. Jordåen og Bratland mener at de vet hvem disse fire lærde må ha vært. Christoffer Hansteen, naturforsker, Jens Jacob Keyser, universitetslærer i fysikk, Carl Fredrik Naumann, tysk geolog og Friedrich Wilhelm von Schubert som var tysk teolog (Jordåen & Bratland, 2012, s.15). Når Pavels skriver dette, er gjerne Johan Fritzner Greve i Oslo for å studere teologi med Hersleb og Stenersen som lærere. Det betyr at han i sin ungdom med all sannsynlighet hadde møtt flere av disse gjestene før han begynte på teologistudiene. Han hadde møtt både naturvitenskapelige forskere og teologer som sammen fant mening i samlingen på Åstveit. Han var sannsynligvis godt kjent med overklassen både i Bergen og til dels utenfor landets grenser.

Det var mange flere besøkende til samlingen på Åstveit, og vi vet at Arent og Jan hadde relasjon til flere samlere og forskere. Flere av de sentrale personene i etableringen av museet i Bergen møttes på Åstveit. Jeg velger å nevne noen i denne sammenhengen for å gi et bilde av hvor sentral samlingen på Åstveit var, og for å understreke den vitenskapelige tilnærmingen Arent og Jan Greve må ha hatt i arbeidet med den. Gjestelisten synliggjør også litt av hvilke samfunnslag familien Greve hadde i sin omgangskrets.

I omgangskretsen til Johan Fritzner Greve sin sønn, Henrik Greve, finner vi Ole Irgens. Som sønn av bakeren på prestegården i Sund møter vi Absalon Taranger. Både Irgens og Taranger har skrevet om sine møter med Johan Fritzner Greve. I den neste delen av oppgaven er det disse to vi blir litt mer kjent med.

6.5 Ole Irgens (1829-1906) og Absalon Taranger (1858-1930)

Denne delen av oppgaven kunne lett blitt omfangsrik. Det er ikke hvem som helst i den norske kirkehistorien som har skrevet hovedmaterialet for analysen. For å kunne gi en begrenset, men relevant informasjon om Ole Irgens og Absalon Taranger, må derfor denne delen avgrenses til å kort nevne deres familiebakgrunn og så presentere noen kirkepolitiske debatter Irgens og Taranger har vært involvert i. Familienes sosiale status og noen av Irgens og Tarangers kirkepolitiske standpunkt kan være relevant for å forstå deres minner om og framstillinger av, Johan Fritzner Greve. Vi har med oss bevisstheten om at minner ikke betyr det samme som fakta. Minner er fortolkninger. Fortolkninger som blir til i lys av våre livserfaringer.

Ole Irgens var sønn av Johan Daniel Stub Irgens (1798-1867) som var repslugermester i Bergen. Repslugning var en av byens største industrier helt fram til siste halvdel av 1800 tallet. Familien Irgens eide også Bergen Traad og Drevfabrikk (Hartvedt, 2001). Det er derfor rimelig å hevde at Ole Irgens vokste opp i det som må kunne omtales som byens overklasse. Han var elev ved Bergen katedralskole og fullførte teologisk embetseksamen i Christiania i 1853. Her gjennomførte han også praktisk teologisk eksamen.

Absalon Taranger var sønn av Anders Absalon Taranger og Inga Nilsdotter Oldereide. De drev landhandel i Sund, og faren til Absalon var i tillegg baker for prestegården på stedet. Taranger skriver selv at «mine foreldre var rene bondefolk» (Taranger, 1927, s. 40) og anser sin families stand som av en lavere rang enn prestefolkene. At landhandler og baker var ansett som en lavere stand enn prestefolket, er nok riktig, noe som Absalon Tarangers tidlige utdanning kan

underbygge. Han gikk nemlig først i snekkerlære. Men han viste evner under konfirmanntiden som ga han muligheter. Det ble derfor studieplass på Stord. Her ble det lærerskoleeksamen, deretter ble det examen artium i Bergen før det ble teologistudier i Christiania. Det kan se ut til at han var en av dem som kan omtales som «bygdefolkets organiske intellektuelle». Et begrep som kan beskrive en klasse mellom bønder og embetsmenn (Aschim, 2015, s. 14). Absalon Taranger gjorde en klassereise slik som flere bondesønner gjorde på slutten av 1800-tallet (Mannsåker, 1954, s. 149). Innen han skriver sine minner fra Sunds kirke og prestegård er han en betydelig historiker og kirkerettsspesialist (Agøy, 2023) og ikke en del av samfunnets lavere stand.

Irgens er mer kjent som skolemann enn teolog. Allerede i 1855, bare tre år etter fullført embetseksamen var han med å etablere pikeskole i Bergen. Seks år senere ble han den første skoleinspektøren i Bergen, og hans ettermæle som skoleleder i byen, må kunne sies å være meget godt. Noe som blant annet bekreftes ved at han har fått en gate oppkalt etter seg i Bergen. Irgens var også politisk engasjert. Ikke bare i skolesaker, men også i kirkespørsmål og sosiale spørsmål engasjerte han seg sterkt. Han var blant annet aktiv forkjemper for måtehold, og sto sterkt imot avholdslinjen, siden den etter hans mening førte til mer misbruk av brennevin. Han forble skoleinspektør like til 1898, og han var aktivt med i arbeid for skogplanting like til sin død i 1906 (Fossen, 2022). Når Irgens skriver sine minner om Johan Fritzner Greve, er han omkring 73 år og har et langt og innholdsrikt politisk, skolepolitisk og kirkepolitisk liv bak seg.

Som rettshistoriker og kirkepolitiker er Taranger en som har satt spor etter seg. Han var blant annet medlem i kirkekommisjonen av 1908. For de som levde samtidig med han, er kanskje hans kamp for en «fri folkekirke» det som fikk mest almen oppmerksomhet. Han var både knyttet til kirken, lekmannsbevegelse og universitetet. Som både professor ved Universitetet i Oslo, tilknytning til Indremisjonen og som talsmann for en fri folkekirke, kan det se ut som om Taranger befant seg i en vanskelig mellomposisjon ved etableringen av Menighetsfakultetet (Molland, 1979, bind II, s. 319). Selv løfter han fram året 1907 som særdeles viktig for hans religiøse utvikling, og det ser ut til at han etter en opplevelse dette året, fremstår mer som pietistisk forkynner enn hva som var tilfelle tidligere i hans karriere. Han skrev blant annet «religiøse lægmannsbetragninger» hver søndag i Verdens Gang fra november 1911 til juli 1912. Disse betraktningene er gitt ut samlet i bokform i november 1912. I boken er

oppfordringen til omvendelse, og til å følge den «smale vei» sterkt fremtredende (Taranger, 1912, s. 38).

Når Taranger skriver sine minner om Johan Fritzner Greve i 1927, er han i likhet med Irgens en godt voksen mann med mange erfaringer. Erfaringer han hadde opplevd i tiden mellom møtene med gamleprosten og tiden hvor han satte barndomsminnene på papiret.

Irgens og Taranger var begge politisk konservative, og var en del av reformvennene i Bergen (Molland, 1979, bd II, s.10). Her ser vi noen merkelapper og grupperinger som kan være vanskelig å definere innholdet i. Konservativ og reformvenn er gjerne ord vi ikke umiddelbart vil knytte sammen i dagens kirkelige debatter. Likevel kan det gi mening når vi ser på 1800-tallets kirkehistorie. Vi finner grundtvigianske retninger som er opptatt av menneskets frihet, og ønsker at rasjonalismens opplysningsteologi skal miste fotfeste i kirken. Vi møter andre som vil fremme luthersk ortodoksi og liberalisme, en demokratisk ledelse av kirken er for dem nødvendig. Sammen med disse tankestrømmene finner vi også det Mannsåker omtaler som «Johnsonske pietisme» (Mannsåker, 1953, s. 82).

Felles for alle disse strømningene er ønske om å få slutt på konfirmasjonstvang, innføre borgerlig ekteskap og løse opp båndene som binder mennesker til et sokn. Motivene for å ønske reformer er nok ulike, men den felles kampen for reformer i kirken kan se ut til å overskygge motsetningene. Det kan derfor se ut til at Taranger sitt forslag i 1906 om å løsrive kirken fra staten, og etablere en fri folkekirke (Molland, 1979, bd II, s. 318) kan ha annen motivasjon enn Irgens sine innlegg i den samme saken noen år tidligere. Irgens talte for «fri kirke» på et stiftsmøte i 1877 (Molland, 1979, bind II, s. 45). Det er utenfor denne oppgavens rammer å forsøke å vurdere deres motiver, men det er vesentlig å kjenne til hvordan ulike grupperinger i kirkedebattene fant sammen i noen sentrale saker. Når jeg ser nærmere på bakgrunslitteraturen for analysen, vil noen av grupperingene bli omtalt, men da hovedsakelig med mål om å synliggjøre hvem Hersleb og Stenersen var.

I den neste delen av oppgaven skal vi se nærmere på noen begreper som blir benyttet i både forskningslitteraturen og minnelitteraturen, men med noe ulike betydninger. De benyttes følgelig også i drøftingen, så det er relevant å kjenne til noe av betydningsnyansene.

6.6 Viktige begreper

Et ord vil som regel fremkalle et meningsinnhold hos den som leser eller hører ordet. Tankene og forestillingene som knyttes til ordet gjør at ordet får en betydning, og vi kan da si at ordet er et begrep (Språkrådet, 2023). For dagligtale trenger vi ikke avklare innhold i alle ord. Vi vet sånn omtrent hva avsenderen mener med for eksempel «tursykkel». Andre ganger er det mer avgjørende at de som deltar i en samtale er helt enig om hva som er den felles forståelsen av et ord. Dette kan for eksempel være i en medisinsk sammenheng. I denne delen av oppgaven vil jeg se på noen ord der meningsinnholdet ikke er tydelig definert. På tross av uklart meningsinnhold, blir ordene likevel brukt som klargjørende begreper i forskningslitteraturen og i minnelitteraturen som oppgaven bygger på.

Det er mange ord som kunne vært undersøkt nærmere, men med tanke på rammene for oppgaven har jeg valgt å se nærmere på et lite utvalg. Siden ordene ofte ser ut til å benyttes med ulikt innhold har det ikke latt seg gjøre å formulere begrepsdefinisjoner som litteratur og materiale kan enes om. Begrepsavklaringene blir derfor mer korte drøftinger av meningsinnhold enn forklaringer.

Ordene som blir drøftet kort i denne delen av oppgaven er: «Vekkelse», «grundtvigiansk» «bibeltro», «opplysningsprest», og «luthersk ortodoksi og luthersk konfesjonalisme».

6.6.1 Vekkelse

Jeg begynner denne avklaringsdelen med ordet «vekkelse» og ser hvordan ordbokene.no forklarer innholdet. Definisjonen kan kanskje gi flere spørsmål enn svar. Betydning og bruk forklares slik: «oppvåkning - religiøs bevegelse preget av mange omvendelser» (ordbokene.no, 2023). For å kunne enes om et innhold i forklaringen, må vi blant annet bli enige om hva «oppvåkning» og «omvendelse» innebærer, og hvis vi skal bli enige om det, vil vi kanskje måtte benytte begreper som «åpenbaring» eller «levende tro», som igjen er uttrykk som trenger avklaring for å gi mening. Dette er også ord som benyttes i kildene, men ser ut til å ha noe av den samme betydningen som vekkelse.

Jeg vil i denne oppgaven forstå vekkelse i retning av en tilslutning til et fellesskap der virkelighetsoppfatning, språk og begrepsapparat utvikles innenfor fellesskapet. Trygve Riiser

Gundersen sier noe om et slikt felles språk når han skal forklare ordet vekkelse (Gundersen, 2022, s. 63). Det er knapt mulig å definere eller forklare vekkelse, likevel går dette ordet igjen som et begrep i svært mange av tekstene vi har tilgjengelig som omhandler både professorene Hersleb og Stenersen og presten vi vil bli bedre kjent med gjennom denne oppgaven, Johan Fritzner Greve. Ordet brukes ikke bare som substantiv, men også som beskrivelse av kvalitet på prekener i varianter av «gamleprosten var ikke så god til å vekke» (Austevoll sokneråd, 1992, s. 49), eller som forklaring på hvilken type kristen en person var, gjerne i formen av en beskrivelse av tilhørighet som for eksempel «han eller hun var blant de vakte». Det ser ut til at det å være vakt ikke avhenger av tilhørighet til en gruppe, en slekt eller en organisasjon. Vi vil se eksempler på omtale av vakte i og utenfor kirken, og det kan gjerne understrekes at noen var blant de vakte i kirken, da gjerne spesifisert med at vedkommende hadde en «levende tro» i motsetning til andre som ikke var vakte, men hadde en «død tro». I minnene om Johan Fritzner Greve er dette trukket fram som en viktig tanke for han. Ingen fikk konfirmere seg før de kunne skille på hvem som hadde død og hvem som hadde levende tro (Austevoll sokneråd, 1992, s. 39).

Når jeg forstår «vekkelse», «de vakte» og lignende uttrykk som en forklaring på hvem som har ønske om å være tilsluttet en gruppe med felles virkelighetsoppfatning og språk må jeg samtidig ha med meg at dette ikke kan være en allmenngyldig forklaring på ordene. Det kan også være verd å merke at det som kan beskrives som felles virkelighetsoppfatning og språk heller ikke er fastlåst i grupper som anser seg selv som vakte. Begge deler utvikles i fellesskapet og endrer seg flere ganger i historiens løp. Dessuten ser det ut til at gruppene av «vakte» stadig deler seg i mindre fellesskap på bakgrunn av uenighet om hva språket og virkelighetsoppfatningen skal innebære. Vi kommer i oppgaven til å møte omtale av «haugianere», «haugevenner», «blåbokianere» og «Den evangelisk lutherske frikirke», som alle kan sies å ha sitt utgangspunkt i «haugebevegelsen», men som har til dels ulike tanker om hva som er riktig virkelighetsoppfatning og språk.

6.6.2 Grundtvigiansk

«Grundtvigiansk» er et annet ord som dukker opp med jevne mellomrom i kildene som danner bakgrunnen for analysen i denne oppgaven. Også dette ordet blir flere ganger brukt som et avklart begrep og kan gi inntrykk av at det betegner noe som er en fastsatt lære eller

overbevisning formidlet av Grundtvig. Men som Molland påpeker, endret Grundtvig standpunkt angående flere store emner gjennom sin karriere (Molland, 1979, s.115). Noen ganger benyttes ordet i form av en hedersbetegnelse i omtale av en person. Noen bruker grundtvigiansk også om seg selv. Andre ganger kan det samme ordet være brukt i retning av et skjellsord eller hvert fall et nedsettende uttrykk.

Forholdet mellom «vakte» og «grundtvigianere» kan mange ganger være svært vanskelig å forstå. Grundtvig ble omtalt som «Bibelens ensomme Kæmpe» av dikteren Bagge (Molland, 1979, s. 116). Han ble i den sammenhengen aktet høyt av grupperinger som selv omtalte seg som vakte, men han ble samtidig ansett som en som formidlet «død tro» i motsetning til «vekket levende tro». I denne oppgaven forstås grundtvigiansk som en tillit til at dåpen er inngangen til kirken, og at den apostoliske trosbekjennelsen er kjernen i det kristne budskapet. Jeg vil i møte med «grundtvigianer» og «grundtvigianismen» også forsøke å belyse hvilken mening ordene er brukt i, slik at den eller de som skriver eller sier noe om grundtvigianismen, skal få komme til uttrykk så nært opp til det de mente å uttrykke som mulig. Dette vil ofte være vanskelig da meningsinnhold i et begrep uttrykt på 1800-tallet kan være utfordrende å forstå for oss i dag.

6.6.3 Biblisisme

Ord som «biblisisme», «bibeltro» og «bibeltroskap» er på samme måte som «grundtvigianer» brukt både som hedersbetegnelser og som nedsettende beskrivelser. Ordene antyder gjerne en form for fundamentalisme og bokstavelig lesning og tolkning av de kristne hellige tekstene som hører til den lutherske kanon. Molland ser ikke ut til å benytte begrepet som et uttrykk for fundamentalisme. Det er mer brukt som en forklaring på hvor hersleb-stenerske prester var plassert i forhold til Grundtvigs vektlegging av trosbekjennelsen. Som vi har sett tidligere sier han om de hersleb-stenerske prestene at de bar med seg «mild luthersk ortodoksi og biblisisme». Biblisisme blir da en vektlegging av at bekjennelsen er utledet av skriftene i Bibelen, og at det er Bibelen som skal være den normerende norm. En bokstavelig lesing og fortolkning av Bibelen er ikke innenfor Molands bruk av begrepet biblisisme.

Når ordene benyttes i en akademisk sammenheng, kan likevel meningen være negativt ladet. Molland bruker noen ganger begrepet på den måten. Vi har også sett at han mente Hersleb og Stenersen aldri kunne stå for «ekstrem biblisisme».

I minnefortellingene benyttes ordene gjerne av grupper som ser seg selv som «vakte». Da kan «bibeltro» være et honnørord. Ordet kan fungere som eksempel på hvordan vekkelse kan forstås som en tilslutning til felles verdenssyn og språk. Når noen bruker «bibeltro» om seg selv for å vise hvor en står i en teologisk debatt, vil kanskje noen grupper kjenne tilhørighet til den som bruker ordet om seg selv. Det er likevel ikke sikkert at mennesker som vil betegne seg som bibeltro har samme tanker om hva bibeltroskap er. Likevel fungerer ordet som signalord, eller «signalbegrep», det går an å oppleve tilhørighet til eller ta avstand fra.

6.6.4 Opplysningsprest

«Opplysningsprest» er også et ord eller uavklart begrep som ser ut til å kunne ha både negativt og positivt ladet innhold. Det er ikke lett å finne noen definisjon for hvordan ordet skal forstås, men lokalhistoriewiki omtaler Lars Andreas Oftedal som en utpreget opplysningsprest: «Han var ein utprega opplysningsprest, rasjonalistisk i teologien og orientert mot praktiske reformer i samfunns- og produksjonsliv» (lokalhistoriewiki.no, 2023). Opplysningsprest ser da ut til å være en beskrivelse av prester på 1700 tallet som viste interesse for naturvitenskap, folkehelse, utdanning, levekår og lignende. Sammen med opplysningsprest dukker noen ganger «potetprest» opp. Så langt jeg har sett er dette uttrykket brukt nedlatende. Som om prestene som fikk denne merkelappen ikke var skikkelige prester for de var bare opptatt av å lære folket å dyrke poteter. Når vi i ettertid vet hvor viktig potetdyrking var for Norge på 17-, 18- og 1900 tallet kan det virke noe merkelig at potetprest ikke er en hedersbetegnelse. Men når vi ser ordet som et begrep benyttet sammen med «mangel på vekkelse» og «mangel på bibeltroskap» kan vi gjerne ane konturene av merkelapper som kunne benyttes i kritikk av kirken og presteskapet for å markere avstand mellom de vakte og de som ikke er vekket.

6.6.5 Luthersk ortodoksi og luthersk konfesjonalisme

«Luthersk ortodoksi» og «luthersk konfesjonalisme» er to sammensatte uttrykk (språkrådet, 2023) som i kildene for denne oppgaven kan se ut til å skulle beskrive tilhørighet til en eller flere grupperinger og samtidig markere avstand til andre. Særlig ser det ut til å uttrykke det som

av noen anses som en «riktig» tilknytning til kirken. Teologiske standpunkt, holdninger, personer og tankestrømninger omtales som luthersk ortodoks eller luthersk konfesjonelle når de i kildene knyttes til det som er kirkens vedtatte lære, og da er det den norske statskirkes lære som er målestokken. Store norske leksikon forklare *konfesjonalisme* som «en teologisk retning som understreker eget trossamfunns egenart og bekjennesskrifters autoritet, med avvisende eller sterkt reservert holdning til andre kristendomsoppfatninger eller trossamfunn» (snl, 2023). *Ortodoksi* defineres av det norske akademis ordbok som «lære, oppfatning eller handlemåte som stemmer overens med det hevduvunne og/eller offisielle». Som synonym til ortodoksi, finner vi rett-troenhet (naob.no, 2023).

Mannsåker benytter begrepet Luthersk konfesjonalisme når han forklarer hva som preget Hersleb og Stenersen og prestene som ble utdannet under deres tid. Mannsåker sier om Hersleb og Stenersen at «dei hørde til dei relativt få norske teologane som hadde vendt seg frå rasjonalismen og var på veg tilbake til rettruande bibelkristendom og luthersk konfesjonalisme» (Mannsåker, 1954, s. 118). Molland omtaler den «hersleb-stenerske ånd» som mild luthersk ortodoksi (Molland, 1979, bd I, s. 113). Hos både Mannsåker og Molland oppleves henholdsvis bruken av konfesjonalisme og ortodoksi som positive betegnelser. Men igjen er dette ord og uttrykk som kan ha både positiv og negativ betydning.

Eksemplene på bruk av ordet ortodoksi som norsk akademisk ordbok (noab.no, 2023) trekker fram, viser tydelig en negativ forståelse med undertone av rigide og uforsonlige standpunkt. I det første eksempelet er ortodoksi knyttet til pietisme: «kjempe mot ortodoksi og pietisme (Per Amdam *Bjørnson og kristendommen 1832–1875* s. 149, 1969)» (noab.no, 2023). Denne koblingen synes å være langt fra innholdet Mannsåker og Molland legger i sin forståelse av ordene. Det andre eksempelet «all makt lå i ortodoksien, den rette tanke (Vibeke Løkkeberg *Purpur* LBK 2002)» (noab.no, 2023) hentyder til at ortodoksien har makt. Noe som kan finnes igjen i Molland sin forståelse av ordet, men han benytter adjektivet «mild» sammen med «ortodoksi». Med «mild ortodoksi» ser det ut til at han sier de hersleb-stenerske prestene hadde en annen holdning til makt enn hva tidligere generasjoner prester hadde. Det siste eksempelet fra norsk akademis ordbok er «den religiøse ortodoksis kvelertak på mennesket (Jan Kjærstad *Kongen av Europa* LBK 2005)» (noab, 2023). At religiøs ortodoksi har en negativ betydning i dette eksempelet, trenger ingen utdyping. Denne forståelsen stemmer ikke særlig godt overens med Molland sin forståelse av luthersk ortodoksi.

I denne oppgaven vil jeg forstå luthersk ortodoksi og luthersk konfesjonalisme som beskrivelse av en teologisk forankring i den Den norske kirkes bekjennelsesskrifter, med dåpen som inngang til kirken og nattverden som det andre sakramentet.

Bibeltro er også en merkelapp som vil høre sammen med luthersk konfesjonalisme og ortodoksi. Tanken om at det er Bibelen som er den normerende norm for bekjennelse, etikk og praksis har preget luthersk kristenliv i Norge. Jeg vil ikke ta stilling til om biblisme, bibeltro, ortodoksi eller konfesjonalisme er negative merkelapper, men forsøke å forstå begrepene i den konteksten de er benyttet.

Jeg avslutter denne delen av oppgaven her. Listen med ord kunne som sagt vært mye lengre, men må begrenses med tanke på oppgavens rammer.

6.7 Oppsummering av tolkningsperspektiv

Med bakgrunn i det som er presentert ovenfor, er det mange temaer som kunne vært valgt som utgangspunkt for drøfting. For å kunne gjennomføre en drøfting innenfor rammene av oppgaven er det nødvendig å velge noen. Et tema som ble presentert tidlig, var kjennetegn som både Mannsåker og Molland sier preget de hersleb-stenerske prestene. Det ble uttrykt at de var bærere og formidlere av *luthersk konfesjonalisme* og *luthersk kirkelighet*. Et annet emne som var framtredd i Molland og Mannsåker sine beskrivelser av de to lærerne, Hersleb og Stenersen, var hvordan de var plassert og forholdt seg til *andre grupper*. Altså deres forhold til grupper som ikke var ansett som luthersk konfesjonelle. Det tredje emnet som bygger på Mannsåker og Molland sine fremstillinger, var Hersleb og Stenersen sitt forhold til *opplysning og vitenskap*.

Det fjerde temaet som kommer fram av bakgrunns litteraturen, er prestenes mange *oppgaver* og ansvarsområder. Dette temaet finnes i all forskningslitteraturen vi nå har sett på, men særlig grundig er temaet behandlet av Gina Dahl.

Fra Per Christian Aschim sine studier er det gjerne omrammingen han foreslår når han skal beskrive biskop Folkestad sitt liv og virke som er det mest sentrale temaet. Aschim mener at Folkestad var *paternalistisk og folkelig* og at han befant seg i en spenning og en mellomposisjon mellom Grundtvig og Johnson.

Med bakgrunn i denne presentasjonen av forskningslitteraturen er det fem temaer som vil bli utgangspunktet for den tematiske innholdsanalysen: «Luthersk konfesjonell og Luthersk ortodoks», «forholdet til de andre», «Vitenskap, opplysning og religiøsitet», «Prestenes oppgaver», og «paternalisme og folkelighet.»

7 Hoveddel med drøfting

Denne delen av oppgaven er en tematisk innholdsanalyse bygget opp rundt fem temaer. Vi ser først på tre temaer med bakgrunn i beskrivelsene Mannsåker og Molland gir av særtrekk ved de hersleb-stenerske prestene: 7.1 «Luthersk konfesjonell og luthersk ortodoks», 7.2 «Forholdet til de andre» og 7.3 «Vitenskap, opplysning og religiøsitet». Jeg vil i drøftingen se nærmere på minner om Johan Fritzner Greve for å undersøke hvordan den generelle beskrivelsen av hersleb-stenerske prester som vi har funnet i forskningslitteraturen, stemmer med minnene vi undersøker.

Det fjerde temaet, 7.4 «Prestens oppgaver» bygger først og fremst på fremstillingen Gina Dahl gir i boken «Prestene forteller». Når hun undersøker prestenes egne notater, får ansvar og oppgaver en sentral plass. Hvordan blir Johan Fritzner Greve sin rolle og hans utførelse av de mange oppgavene fremstilt i minner og omtaler av prosten?

Det siste temaet, 7.5 «Paternalisme og folkelighet» er som vi har sett en del av et uttrykk Per Christian Aschim foreslår for å kunne beskrive liv og virke for en annen hersleb-stenersk prest og biskop, Halvor Olsen Folkestad. Aschim foreslår «paternalistisk folkelighet og luthersk kirkelighet mellom Grundtvig og Johnson» som innramming av Folkestads liv og virke. Vi skal se om denne beskrivelsen også kan gi mening i møte med minnene om Johan Fritzner Greve.

Underveis i analysen vil jeg ha oppmerksomhet til fremstillingen av slekten Greve. Det er ikke rom for et eget emne i analysen der vi undersøker hvordan oppvekstvilkår kommer fram i minnene. I stedet vil jeg noen ganger kort drøfte om minnene vi ser på, reflekterer holdninger som kan ha preget familien Greve.

7.1 *Luthersk konfesjonell og luthersk ortodoks*

Som vi har sett under presentasjonen av Hersleb og Stenersen tidligere i oppgaven, er luthersk ortodoksi og luthersk konfesjonalisme trukket fram som en felles betegnelse for de hersleb-

stenerske prestene. Molland bruker blant annet begrepet «mild luthersk ortodoksi og kirkelighet» når han tegner et bilde av dem som ble utdannet med Hersleb og Stenersen som lærere.

Når vi leser Ole Irgens sine «biographiske meddelelser», kan det se ut til at Molland og Irgens i stor grad har sammenfallende oppfattelse av hva som preget Hersleb og Stenersen sine studenter. Irgens skriver om Greve: «Hans Prædiken bar ogsaa Vidnesbyrd om, at han oprigtig tilhørte det Kirkesamfund, hvis Tjener han var, og hvis Aand og Lære han væsentlig havde tilegnet sig gennem sine Universitetslærere, Professorerne HERSLEB og STENERSEN» (Irgens, 1902, s. 12). Sitatet er ikke ulikt den generelle beskrivelsen vi finner hos Molland: «De aller fleste av de teologiske kandidater som utgikk fra universitetet i tidsrommet inntil slutten av 1840-årene var preget av den hersleb-stenerske ånd. De brakte med seg en mild luthersk ortodoksi og kirkelighet» (Molland, 1979, s. 113). Det kan ut fra dette minnet som Irgens har skrevet, se ut til at Johan Fritzner Greve virkelig var en hersleb-stenersk prest.

Men Absalon Taranger sine barneminner om gamleprestens prekener gir et litt annet bilde. Minnene om gamlepresten ser ut til å være ganske negative ved første gjennomlesning. Når han beskriver gudstjenestene i Sund og kommer til prekendelen, er superlativene tonet ned ganske vesentlig i forhold til Irgens sin beskrivelse. Taranger skriver: «Prekenen hadde jeg mindre utbytte av. Gamlepresten stod lange stunder med himmelvendt blick og foldede hender, og småsnakket med Vorherre» (Taranger, 1927, s. 37). I dag ville vi kanskje oppfattet dette som ramsalt kritikk av manglede evne og interesse for å kommunisere, men Taranger legger til: «Det var utvilsomt velsignet å høre på for en moden kristen, men det lå for høyt for oss barn». Problemet var med andre ord tilhørerne, ikke presten, ifølge Taranger.

At denne innovervendte måten å tale på, var noe Greve gjorde, blir også trukket fram i minnene etter Irgens. Han beskriver sitt første møte med predikanten Greve. Greve skulle åpne en samling for prester med bønn og innledning. Som venn av Henrik Greve, «gamleprovstens sønn», ble opplevelsen av denne åpningen en erfaring som for Irgens startet med «Ængstelse blandet Forundring». Han ønsket kanskje at faren til kameraten sin skulle fremstå i et bra lys. Etter hvert som talen utspant seg, endret følelsene seg for Irgens. «Ængstelse» gikk over til «spænt Opmærksomhed og dyb Ærbødighed». Irgens forklarer hvorfor: «Fra det Øyeblik han havde paakalt Guds navn, syntes det, som om han mere og mere følte sig staaende ganske alene

overfor sin Gud ..., ganske forglemmende, at der foran ham sad en lyttende Forsamling av Embedsbrødre» (Irgens, 1902, s. 6). Den innesluttete private småsnakkingen med Gud som Taranger ikke fikk noe ut av som barn, ga Irgens en følelse av ærbødighet. Kanskje Taranger og Irgens har lik forståelse av Greves taler likevel? Taranger antyder at det var mangel på modenhet som gjorde prestens tale uinteressant for han som barn.

Blant prestekolleger i Irgens beretning kan det se ut til at dette nære og private samtaleforholdet med «vorherre» mest av alt uttrykte inderlighet og ekthet. Inntrykket er ytterligere forsterket i senere omtaler av Greve. Sverre Bungum ser ut til å bygge mye av sin bok på minnene etter Irgens og Taranger. Bungum omtaler Greve som «stillfarande og audmjuk» (Bungum, 2022, s. 5) og på vaskeseddelen på boken er det blant annet «audmjuk og from» som er superlativene i omtalen av Greve. Bildet som Bungum fremstiller av Greve viser en prost som levde dypt og ektefølt overfor Gud og mennesker. Han spør blant annet om Greve var en «Haugianar med kappe og krage?» (Bungum, 2022, s. 26). Slik kan det se ut til at minnene om Greve har utviklet seg i lokalsamfunnet.

Disse eksemplene er tatt med under temaet Luthersk ortodoksi og konfesjonalisme, for dette må vel kunne sies å *ikke* være typisk luthersk konfesjonalisme og ortodoksi, og står i ganske tydelig kontrast til beskrivelsen i sitatet fra Irgens sine minner som vi startet dette temaet med. Beskrivelsene vi har sett på, vil kanskje for noen trekke tankene i retning av brødresamfunn, kvekere eller læstadianere? I alle fall til mer kontemplative tradisjoner og til tradisjoner der personlig, inderlig og individfokusert tro har større plass enn hva vi vanligvis anser som «mild luthersk ortodoksi og kirkelighet». Det er som vi har sett, slike betegnelser Molland benytter når han beskriver prestene som fylte den norske statskirken første halvdel av 1800 tallet.

Men det er ikke slik at alle minnene vi ser på i denne tematiske innholdsanalysen bare gir et bilde av Greve som ikke passer med Mollands beskrivelser av de hersleb-stenerske prestene. Flere av minnene fra Taranger og Irgens bærer preg av at de husker hvordan Greve var opptatt av nettopp kirkelig tilknytning og det som vanligvis anses som luthersk ortodoksi. Nattverden og dåpen står helt sentralt i minnene som Taranger har skrevet. Selve innstiftelsen av nattverden beskrives som høydepunktet i gudstjenesten, særlig messingen av innstiftelsesordene (Taranger, 1927, s. 37).

Irgens på sin side understreker at Greves opptreden framfor prestekollegaene ikke på noen måte minnet om «den moderne Lægprædikanst ofte larmende og fordringsfulde Optræden, - ingen af disse vulgære og platte Udtryk eller Ordvendinger» (Irgens, 1902, s. 6). Dette på tross av at han sier Greve utover i den offentlige samtalen med Gud ble mer inderlig og stemmebruken ble sterkere. Irgens minnes at Greve til tider under bønner nærmest skrek. Han forteller altså om en prost som går på talerstolen og snakker privat med Gud, uten å forholde seg til liturgiens formulerte bønner, men som intenst og økende i volum etter hvert skriker ut sine frie bønner!

Hva er det vi møter her, og hvorfor er det så viktig for Irgens å understreke avstanden til lekmannspredikanter samtidig som formen på fremførelsen beskrives med ord som trekker tankene i retning pietistiske tradisjoner og i retning av en tale i et kristen-karismatisk miljø? Kanskje det var viktig at en prest Irgens så opp til, holdt seg til luthersk ortodoksi? Nettopp avstanden til blant annet lekmannsforkynnere kan anses som et viktig element i det som er luthersk ortodoksi. At de som skulle forkynne var prester som var «rettelig kallet» har vært og er et sentralt punkt helt siden Confessio Augustana ble forfattet (Mæland, 2020, s. 34). Temaet «forholdet til de andre» vil jeg forsøke å behandle nærmere under det neste punktet i analysen ved å se på Greves forhold til blant annet Hauge og Grundtvig. I denne delen av oppgaven ser vi fortsatt etter minner om Greve som motsier eller bekrefter at han bar med seg luthersk konfesjonalisme og luthersk ortodoksi og kirkelighet.

Det er et minne som jeg i denne sammenhengen ønsker å trekke fram. Det er biskop Gunvald Christian Bernhard Thorkildsen som skal ha fortalt om dette minnet på et prestemøte i Stavanger omkring 1905. Minnet er gjengitt i jubileumsboken for Sund kirkes 100-års jubileum. Thorkildsen skal på dette møtet ha fortalt om en samtale han hadde hatt med Greve. Thorkildsen omtaler seg selv som «ung og djerv» og forteller at han en gang i sin tidlige presterolle overfor prosten Greve uttrykte sin misnøye med tilstanden i kirken. «Her er alt dødt, her finnes neppe en eneste troende, her finnes ikke Guds barn» (Hageberg, 1977, s. 12). Prost Greve skal som respons på den krasse uttalelsen først ha reagert med en lang stund stillhet, før han svarte: «Da forekommer det mig, min broder, at du glemmer Guds barn i vuggene». I dette minnet synes det som om Greve er fremstilt luthersk ortodoks slik begrepet benyttes hos Molland og Mannsåker. Greves utsagn viser til den store tilliten han hadde til at alt er gitt i dåpen, og at troen er en gave. En holdning som absolutt kan finnes igjen i den norske statskirkenes bekjennelsesskrifter, (Mæland, 2020, s. 32) men som vel også kan anses som grundtvigiansk?

Et annet minne om Greve som går litt i samme retning, er gjengitt i jubileumsboken for Austevoll kyrkje. Minnet forteller ikke direkte om luthersk ortodoksi, men sier kanskje noe om hva minnene om Greve framholder som det sentrale fra gamleprosten når det kom til gudstjenester og forkynnelse. Minnet kan i denne oppgaven fungere som en bro mellom temaet «luthersk ortodoksi» og det neste emnet som omhandler forholdet til «de andre». Fortellingen starter med kapellan Erichsen som har gudstjeneste i Austevoll en 1. nyttårsdag. I løpet av gudstjenesten synges salmen «Nu et år vi atter ser sig senke», og da «brast heile kyrkjelyden i høglydt gråt» (Austevoll sokneråd, 1991, s. 49). En annen søndag da Greve kom med prestebåten til kirken i Austevoll, uttrykker folk skuffelse og spør «Å, e da deg so kjeme i dag?» Prost Grev svarer, «Ja», men legger til: «neste gang skal dere få kapellanen.» Forfatterne av jubileumsboken forklarer samtalen mellom gamlepresten og menighetsfolket slik: «Dei ynskte helst å få Erichsen, for det fylgde vekkjing med han». Dette minnet kan formidle noe av det samme som Irgens ser ut til å ville si. Prost Greve er ikke en vekkelsespredikant. Han er klar over at det er ønske om vekkelse blant tilhørerne, men han velger å prioritere det som hører til en prests oppgaver. Greve kan i dette minnet se ut til å holde fast på nettopp en «mild luthersk ortodoksi». Mild fordi han ikke avviser «vekkelse», og ortodoks siden han fremstår som komfortabel med å ikke være en vekkelsespredikant. Han er en kirkens mann som er tilfreds med å utføre de kirkelige handlingene som følger med embete.

Likevel må det legges til at minnebildet er delt. Flere av kildene, kanskje særlig de litt senere kildene som jubileumsbøkene, understreker at Greve var opptatt av å ha en «levende tro» i motsetning til det som omtales som «død tro» (Møkster sokneråd, 1992, s. 39). Men at dåpen ikke er nok hvis den ikke senere stadfestes av troen som ble gitt ved dåpen, vil nok uansett kunne forsvares som luthersk ortodoks teologi. Det vil være mulig å hevde at en slik forståelse av luthersk frelseslære nettopp er luthersk ortodoks.

Når Molland beskriver de hersleb-stenerske prestene, er det som vi har sett den lutherske ortodoksien som understrekes tydeligst. Men også «biblisme» (Molland, 1979, bd I, s. 108) trekkes fram i beskrivelsen av hva som preget denne generasjonen norske prester. Ikke som en «ekstrem biblisme» med en forståelse av at alt som står i Bibelen er Guds ord, og derfor skal leses og forstås bokstavelig. For å understreke dette velger Molland å benytte uttrykket «mild biblisme». Hersleb og Stenersen hadde lært for mye kildekritikk og hadde for mye historiekunnskap til å gå til den ekstreme bokstavtro tolkningen (Molland, 1979, bd I, s. 109).

Uansett mener Molland at biblisisme er en del av det luthersk ortodokse bildet Hersleb og Stenersen og deres studenter befant seg i. Den biblistiske bølgen som skulle komme til å prege kirken i de neste generasjonene, kan se ut til at Molland mener var begynt i tiden Greve var student og yrkesaktiv. At sterk biblisisme og pietistisk vekkelsesforkynnelse hvert fall preget kirke og organisasjonsliv fra omkring 1850 fremkommer tydelig når Molland beskriver de Johnsonske prestene (Molland, 1979, s 187 og 193). En slik stor bølge oppstår neppe uten en oppbygging over tid.

I minnene vi undersøker er det ingenting som tyder på at Greve var bibelfundamentalist. Han omtales som bibeltro i jubileumboken for Austevoll kyrkje (Austevoll sokneråd, 1992, s. 39). Men i det store og hele blir hans forhold eller syn på de hellige skriftene ikke omtalt. Det er kanskje litt overraskende at ikke noen bibelsitater eller henvisninger er med i noen av minnene. Siden Hersleb og Stenersen ifølge Molland representerte en «restaurasjonstendens» med «tilbakevending til Bibelens og kirkens autoritet» (Molland, 1979, bd I, s.110). Antyder minnene om Greve at han kanskje ikke var så preget av sine læreres bibelsyn at han kan omtales som en hersleb-stenersk prest?

I den neste delen skal vi se på Greves forhold til «de andre». Vi vil her se at i noen minner er han blitt knyttet til Haugebevegelsen og vekkelsesbevegelser som har sitt utspring i tanker og teologi fra lekmannsforkynnelse. Det kan hende disse minnene også peker i en retning som ikke stemmer med merkelappen vi finner i oppgavens problemstilling, «*hvordan har en hersleb-stenersk prest blitt beskrevet, tolket og forstått?*»

7.2 Forholdet til «de andre».

Vi har sett under overskriften «6.1 Hersleb og Stenersen», hvordan disse to teologenes plass i kirkelandskapet delvis ble forklart ved beskrivelser av nærhet og avstand til noen kjente personer og grupperinger. Hans Nielsen Hauge og Nikolai Fredrik Severin Grundtvig var to av personene som fungerte som referanser, for å plassere Hersleb og Stenersen i det kirkelige landskapet. Lekmannsforkynnelse var en annen referanse. Vi så også at Molland trakk linjen videre og mente at studentene til Hersleb og Stenersen også kunne plasseres på samme måte. Et av eksemplene fra Mollands framstilling handler om professorenes avstand til lekmannsforkynnelse. «Resultatet var at de hersleb-stenerske prester siden kom til å stå fremmede og skeptiske, stundom avvisende, overfor lekmannsbevegelsen» (Molland, 1979, bd

I, s. 110). I de følgende avsnittene skal vi se nærmere på hvordan minner om en hersleb-stenersk prest plasserer han i forhold til grupperinger som ikke var ansett som luthersk ortodoks.

Vi starter ved å se på noen minner om tiden før Johan Fritzner Greve er ferdig utdannet. Johan Fritzner Greve skal ha besøkt Hans Nielsen Hauge én eller flere ganger i løpet av studietiden. Påstanden er noe usikker da ingen av kildene jeg har funnet har henvisninger til hvor informasjonen kommer fra. Ingen av hovedkildene, hverken Irgens eller Taranger, nevner noe om besøk hos Hans Nielsen Hauge. Likevel er dette informasjon som ser ut til å være en del av det kollektive minnet (Andresen, 2017, s. 217) om Greve. Det er endatil omtrent den eneste informasjonen Wikipedia har om Johan Fritzner Greve. Der kan vi lese at «Greve fattet som ungdom dyp interesse for den kristne tro og besøkte flere ganger Hans Nielsen Hauge på hans gård på Bredtvet» (Wikipedia, 2023). Hvor denne informasjonen stammer fra, er ikke lett å finne ut. På Wikipedia henvises det til J.E Hummelsund. Hummelsund kan se ut til å bygge på informasjon fra Jakob Straume. Vi skal se nærmere på noen avsnitt Straume har skrevet om saken, men han har ikke ført opp noen kilder for sin informasjon.

Jakob Straume skriver om regelmessig kontakt mellom Greve og Hauge. I boken «Kristenliv i Bjørgvin: frå Selje til Sund» finner vi et aktuelt sitat om denne kontakten som kan minne om informasjonen på Wikipedia og informasjonen hos Hummelsund. «Greve studerte i 1820 åra, og i den tid stod opplysninga som presteideal. Men Greve hadde også andre hugsmål. Såleis vitja han Hauge fleire gonger på Bredtvedt medan han studerte» (Straume, 1952, s. 17). Dette er den eldste kilden jeg har funnet som forteller at Greve hadde flere besøk på Bredtvedt i studietiden. Johannes Evensen Hummelsund gjentar informasjonen i «Bygdebok for Sund» (Hummelsund, 1970, s. 132). Sverre Bungum skriver i sin bok om prost Greve at Greve etter avsluttet studie i 1823 besøkte Hans Nielsen Hauge én gang på gården. Det er da en sliten og nedbrutt Hauge den nyutdannede presten møter omkring et år før Hauges død (Bungum, 2022, s. 26).

Straume skriver til slutt i sin kildeliste at han bygger på mange muntlige kilder, og at han har mottatt brev og informasjon fra svært mange (Straume, 1952, s. 416), Hummelsund har ikke referanse, men sier at «det vites» at Greve besøkte Hauge flere ganger, mens Bungum ikke oppgir noen kilder til sin informasjon om Greves ene besøk på Bredtvedt.

Om det var ett besøk etter fullført studie, eller om det var flere besøk gjennom studietiden ville vært interessant å få vite, men jeg har som nevnt ikke funnet noen kilder som bekrefter Straume,

Hummelsund, Bungums eller Wikipedias påstand. Vi er her i brytningen mellom vitenskapelig historie og minner, og en ytterligere undersøkelse om hva som «egentlig skjedde» er i grenselandet for hvor langt oppgavens problemstilling strekker seg. Jeg velger likevel å gå noe videre i tråden, for minnene kan si noe om hvordan en hersleb-stenersk prest er beskrevet, tolket og forstått.

Slik Straume fremstiller besøkene, er dette en gjentakende handling som underbygger at Greve hadde «andre hugsmål». Det kan nærmest se ut til at dette fremstilles som en motsetning til den rådende innstillingen som preget prestene på den tiden Johan Fritzner Greve studerte teologi, for det var en tid med «opplysninga som presteideal». Straume skriver på oppdrag fra Norsk luthersk misjonssamband, og vektlegger vekkelseskristendom. Han starter med en kort gjennomgang av historien for noen tidlige kristne vikingkonger, så presenteres Dorothe Engelbretsdatter og hennes salmer, før pietisme og Erik Pontoppidan som «bisp i Bergen» blir nevnt. Deretter presenteres det han kaller «den første vekkingrørsla som me kjenner» (Straume, 1952, s. 15). Det er brødremenighet som etableres i Bergen på 1700-tallet, og oppløses igjen i 1784. Men i 1798 kommer som kjent Hans Nielsen Hauge til byen. Straume mener det var mange «rett-lærende prester» i byen på den tiden, og en biskop Brun som beskyttet Hauge. Straume sier at disse gode forholdene for Hauges venner er mye av grunnen til at bevegelsen *ikke* ble så stor i denne delen av landet. Hauges venner forsømte etter hans syn lekfellesskapet i hjemmene (konventiklene) siden de fikk riktig forkynnelse i kirkene.

Det er i denne sammenhengen Greve kommer inn i Straumes presentasjon. For det er slik Straume ser det, mange rasjonalistiske prester på talerstolene rundt omkring i stiftet, og det kom mange gudløse tanker til handelsbyen, som for eksempel strømninger fra Frankrike. Men det finnes «livsrørsla» fra utlandet også. Blant annet «åndshøvdingen Grundtvig». Og så finnes det prester som Johan Fritzner Greve. «Ein av dei gildaste prestane på den tid» (Straume, 1952, s. 17). Er framstillingen en måte å knytte en prest til sin egen fortelling om vekkelse og sann gudfryktighet? Eller kan det være slik at Greve faktisk var knyttet til Hauge? Det er ikke sikkert at vi må velge et enten eller. Både Hersleb og Stenersen hadde som nevnt vist interesse for lekmannsbevegelsen. De kjente til Hauges arbeid, og Stenersens kanskje mest originale skriftlige arbeid var ifølge Molland hans studie av Hauge (Molland, 1979, s. 107). Kan den unge teologistudenten ha reist til Bredtvedt for å undersøke saken selv? Med en oppvekst i et forskningsinteressert hjem er det ikke utenkelig at Greve ville undersøke hvem denne Hauge

var. Nysgjerrighet kan ha vært en motivasjon. En annen mulig motivasjon kan ganske enkelt ha vært at teologilærerens interesse for Hauge smittet til studentene.

I dag er det ikke lett å vite hvordan Greves samtid oppfattet Hauge. Trygve Riise Gundersen viser på en overbevisende måte hvordan den Hauge vi kjenner i dag ble formet ganske lenge etter Huges død (Gundersen, 2022, s.100) Det er Luther-stiftelsens Hauge som i stor grad har blitt presentert for oss. Molland skriver om den fremstillingen som Anton Christian Bang gjorde av Hauge. Bang var knyttet til «de vakte i kirken» og han skrev en bok, som har blitt retningsgivende for våre minner om Hauge. Molland er kritisk til Bang sin fremstilling og mener «boken var også sterkt tendensiøs» (Molland, 1979, bd I, s.223).

Det som er «vår» Hauge, ble formet etter 1860. Det er sannsynligvis en ganske annen Hauge Johan Fritzner Greve besøker en eller flere ganger, eller ikke besøkte i det hele tatt. Likevel må det sies at en kjent teolog som Grundtvig både tok avstand til Haugianerne, og mot slutten av livet løftet Hauge opp mot det bildet som Bang fremstiller. I 1850 skal Grundtvig ha uttalt: «Med Hans Nilsen Hauge vaagnede Folkeanden i Norge» (Molland, 1979, s. 118).

Dette ambivalente forholdet til Hans Nielsen Hauge og senere det som gjerne er omtalt under fellesbetegnelsen haugebevegelsen, stemmer godt overens med bildet Molland gir av Hersleb og Stenersen, og det er ikke usannsynlig at Greve kjente på den samme ambivalensen. Vi skal se på noen minner litt senere som kan forsterke den tanken.

Irgens gir noen antydninger om at Greve var opptatt av å vise forståelse for standpunkt som kan virke avvikende fra den allment aksepterte læren i kirken. Han skriver: «at han i sin Opfatning af Samtidens aktuelle kirkelige Spørgsmaal ikke var bunden af den statskirkelige Konservatisme» (Irgens, 1902, s. 12). Vi får ikke vite hva eller hvem det er som diskuteres, eller hvilke temaer det er snakk om, men slik Irgens husker Greve, så var det viktig for han å forsøke å vise forståelse for andre perspektiver enn det som var ansett som luthersk ortodoks kirkelighet, eller som Irgens skriver, «statskirkelig Konservatisme». Dette minnet vekker interesse når det gjelder vårt tema, «de andre». Var prost Johan Fritzner Greve så raus, eller kanskje et bedre spørsmål vil være: hvorfor minnes han som en raus og forståelsesfull prest? En oppvekst i et hjem der vitenskap og forskning sto sterkt kan være en del av forklaringen, men også holdningene vi har sett i beskrivelsene av hans teologilærere. Mange år med utførelse av presteembetet der mellomposisjoner og kompromisser var nødvendig kan også ha skapt et

minne om stor generøsitet. Greve må ha erfart at lover og regler hadde endret seg gjennom årene slik Gina Dahl påpeker. Oppgaver og standpunkter som var selvsagte da han var nyutdannet, var kanskje ikke så selvsagte lenger.

Vi så at Straume omtalte tankestrømmer fra blant annet Frankrike som noe negativt. Er det opplysningstid og kanskje Rousseau han tenker på? I Straumes fremstilling var disse gudløse tankene noe som stod i kontrast til det som var viktig for Greve, men andre minner viser at Greve har vært påvirket av disse holdningene, og til og med omfavnet dem. Både faren og bestefaren hadde som vi har sett tidligere, jobbet og studert flere steder i Europa, og faren til Johan Fritzner hadde ifølge Irgens «I ungdommen sværmet for ROUSSEAU'S Ideer» (Irgens, 1902, s. 1). Dette er et minne om Johan Fritzner Greve sin far. Men kan han selv både ha vært åpen for opplysningsteologi, grundtvigianisme, haugebevegelsen og luthersk kirkelighet? Vi har sett at alle disse strømningene var aktuelle i tiden.

I Irgens sitt minne kan det se ut til at grensen for åpenhet gikk ved merkelappen «grundtvigianisme», «hierarkiske tilbøyeligheter», «statskirkelig Konservatisme», «lekmannsforkynnere» og «den tids naturalistiske retninger». Han bruker ikke alltid merkelappene direkte i teksten, men har hentydninger som kan ha vært klare og lett å forstå i hans samtid. Slik som når Irgens skriver om Greve at «han i fuld Forstaaelse af troens sande Væsen og Kirkens Maal og Midler ligesaameget stod paa Trosfrihedens som Kirkefrihedens Grund – lige langt fra enhver hierarchisk Tilbøyelighet som fra den Retning, der vilde have «Frihet for LOKE saavel som THOR» (Irgens, 1902, s.13).

Greve skal ha gjort disse standpunktene klart på ulike kirkelige møter (Irgens, 1902, s. 13). Her siteres fem ord fra Grundtvigs frihetspatos, (Molland, 1979, bd I, s. 123) og det understrekes at dette er tankeretninger Greve ikke vil assosieres med. Han står for trosfrihet og kirkefrihet, like langt fra «hierarkiske strukturer» som fra «grundtvigianismen». Det er sannsynlig at disse fem ordene var nok for dem som leste Irgens sine meddelelser tidlig på 1900-tallet. Ved å lese «Frihet for LOKE saavel som THOR», så visste kanskje de fleste at Irgens hadde Grundtvigs frihetspatos i tankene. En person i kirkelandskapet det kan se ut til at han ønsket å markere avstand til, både for seg selv og Greve. Akkurat samme avstand som han og Greve ville ha til «hierarkiske strukturer». Om dette er avstand som var viktig for Greve, eller om det er avstand som var viktig for Irgens, eller om det var avstand begge var opptatt av, er ikke mulig å si noe

om på bakgrunn av minnene vi undersøker. Men at Irgens sine egne synspunkter påvirker hans minner om Greve, er sannsynlig. Et eksempel på dette kan være minnene vi nevnte om Jan Greves forhold til «Den Tids naturalistiske Retning».

Det er flere deler av minnene om prost Greve som mer enn antyder at Johan Fritzner Greve absolutt *ikke* var uinteressert i det Irgens noe nedsettende kaller «den Tids naturalistiske Retning». Selve uttrykket «den Tids naturalistiske retning» er i seg selv ikke nedsettende, men når naturalismen settes opp som en kontrast mot «Kirkens Lære» ser det ut til at Irgens minnes at faren til Johan Fritzner Greve var kommet på bedre tanker i voksen alder. Hvorvidt dette stemmer, får vi ikke vite, hverken om faren til Johan Fritzner Greve hadde endret sin innstilling til kirken, eller om det er slik Irgens har fått overlevert minnet om han. Det vi kan vite, er at det er slik Irgens husket fremstillingen han hadde hørt om Proprietær Jan Arntzen Greve, og det er rimelig å anta at Irgens selv opplevde at «opplysning» og «kirkens lære» i noen grad representerte motsetninger.

Det neste spørsmålet vi skal se på, er hvordan minnene om Johan Fritzner Greve fremstiller hans forhold til vitenskap, opplysning og religiøsitet. Før vi gjør det, er det to minner vi må se nærmere på under emnet «forholdet til de andre». Dette er ikke minner vi finner i de to hovedkildene, men minner som er gjengitt i jubileumsskriftet som ble utgitt i forbindelse med Sund kyrkje sitt 100 års jubileum i 1977 (Hageberg, 1977).

Som nevnt under presentasjonen av materialet for oppgave har Hageberg valgt å sette søkelyset på vekkelsekristendom, Hauges venner og bedehusbevegelsen i Sund i denne jubileumsboken. At Hageberg prioriterer disse gruppene ser ut til å bringe fram noen minner som sier en del om Greves forhold til «de andre». Det ser blant annet ut til at en utbrytergruppe fra det som lokalt har vært omtalt som «Hauges venner» og «Blåbokianere» bygget en kirke på Forland i Sund. Grupperingen som hadde sine møter i denne kirken kalte seg for «Det evangelisk lutherske kirkesamfunn i Norge» (Hageberg, 1977, s. 28). Igjen ifølge Hageberg hadde dette kirkesamfunnet sine røtter i haugebevegelsen, og de fant igjen sine «straumdrag» hos en ny Johnsonsk prestegenerasjon. «Ein ny prestegenerasjon førde vekking og nytt liv med seg der dei kom» (Hageberg, 1977, s.33). Greves personellkapellan, Thorkildsen, blir i dette minnet omtalt som en slik prest. Han brakte vekkelser med seg, særlig til konfirmantene i Austevoll.

Men det var ikke bare konfirmanter i Austevoll som fikk smake denne vekkelsen. Når Tollef Aaraas får trykket 400 bøker med tittelen «Et lidet Vidnesbyrd om Christo og saliggjørelsens Orden» blir 100 bøker sendt til Halvor Forland som bor i Sund og 100 bøker blir sendt til Jens Gaupholm i Austevoll. Halvparten av opplaget går altså til soknet der Greve er sokneprest (Hageberg, 1977, s. 41). I tillegg blir Halvor Forland, en av dem som mottok disse bøkene, «medhjelpar for soknepresten i Sund» (Hageberg, 1977, s. 66). Forland blir i Hagebergs minner husket for å arrangere husmøter i hjemmet sitt, og for å fremme ramsalt kritikk av kirken. Likevel blir han altså ansatt som medhjelper til presten fordi «han hadde dei eigenskapar som kyrkjelovi segjer ein medhjelpar skal ha». Dessuten var dette et valg som folket i Sund sokn satte pris på. «Folk hadde vørnad for Halvor sitt ærlege, avgjorte og strenge kristenliv» (Hageberg, 1977, s. 66).

Det går fram av minnet at det er Greve som er sokneprest når «haugevennen» Forland blir ansatt som «medhjelpar». Men var Greve sokneprest da dette hendte? Det er ikke så lett å si. Årstallene i framstillingen går ikke opp sånn helt uten videre. Halvor Forland skal ifølge framstillingen vært i «firtiårsalderen» da han takket ja til oppgaven. Forland var født i 1842. Greve døde i 1883. Det kan ha vært Greve, og minnet sier motivasjonen for ansettelsen var at «at soknepresten, Greve, ynskte å ha ei fast kontakt med haugevenene» (Hageberg, 1977, s. 66). Påstanden er ikke enkel å få bekreftet eller avkreftet. Den er referert med henvisning til en muntlig kilde. Minnet skal være fortalt av Lars R. Lerøen.

Hva sier dette minnet og hvordan passer det med minnene vi finner i hovedkildene til oppgaven? Ville Greve ha kontroll eller fellesskap med haugevennene? Hadde han et åpent forhold til lekmannsforkynnelse? Er det sann at Greve gjorde ansettelse selv det siste året av sin prestetjeneste? Når vi ser på et minne Irgens gjengir fra «gamleprovstens» siste år, er bildene uklare. Irgens skriver først om et besøk han må ha gjort på prestegården i Sund på våren eller sommeren 1881. På en vandring i hagen sammen med Greve opplever Irgens gamleprosten som forsont med livets utfordringer. «- Der laa en stille Fred og Forsoning med Livets Tilskikkelser i hele hans Væsen og Tale (Irgens 1902, s. 18). Irgens tar avskjed og sier at dette var hans siste farvel med Greve. Likevel fortsetter han fortellingen og skriver om de to siste årene av Greves liv. Disse årene var Greve ifølge minnet i stand til å utføre *en del* av sin prestelige gjerning. Han kan altså være den som ansatte Forland som prestens hjelper! Hvis «firtiaårene» betyr «omtrent førti år» og da gi mulighet for noen års slingringsmann ville ansettelsen kunne ha blitt

mot slutten av Greves liv. Noen år kan «haugevennen» eller «blåbokianeren» og den «heslebstenerske» presten ha jobbet sammen. Jeg setter merkelappene i anførselstegn, for minnene gjør det vanskelig å opprettholde klare avgrensede grupperinger. Det ser ut til at livet til både Greve og Forland inneholdt tankestrømmer fra flere grupperinger.

Den videre fortellingen Irgens gjengir, kan bygge opp under at Greve til dels var grepet av en pietistisk omvendelsesforkynnelse, og da kan det være at kontakten han ønsket med haugevennene ikke var motivert av kontrollbehov, men av oppriktig interesse for tankene menn som Forland forkynte. Irgens skriver om avslutningen på livet til Johan Fritzner Greve: «- Saa kom Døden i November 1883, - ikke stille og blidt, som man efter hele hans Livsløb og Aandsretning skulde have ventet». Grunnen for denne urolige dødsprosessen, sier Irgens ikke bygget på usikkerhet om budskapet han hadde forkynt, men at «han følte Vægten av sin Syndebyrde saa stærkt, at det syntes ham umulig at kunne opnaa Guds tilgivelse, og at han derfor maatte blive evig fortabt» (Irgens, 1902, s. 18). Vi vet ikke hvor Irgens har informasjonen fra. Han møtte ikke Greve de siste årene av gamleprostens liv. Muligens er minnet en gjengivelse av noen muntlige fortellinger eller samtaler med Greves barn?

Greves siste dager minnes ganske annerledes i jubileumboken for Sund kyrkje. «Hans død var som hans liv, stille og rolig sov han hen» (Hageberg, 1977, s. 135). Kontrasten i minnene er ganske slående. En døende prost som er grepet av angst fordi han ikke kunne oppnå Guds tilgivelse, eller en haugianerprest som sovner inn like stille som han har levd?

En annen kontrast som også er ganske slående, er forskjellen mellom minnene Irgens forteller om Johan Fritzner Greve sine tanker på dødsleie, og minnene om talen prost Greve holder i sønnen Henrik Greve sin begravelse. Irgens var venn med Henrik, og han gjengir et ganske emosjonelt minne fra begravelsen. Da han kommer til talen som Johan Fritzner Greve holder ved kisten, er det vissheten om at de skal ses igjen som blir løftet fram: «idet han med en krafte Røst, som fylgte den hele Kirke, udraabte: «Nei, min Søn HENRIK, du er ikke død, du lever!» (Irgens, 1902, s. 17). Her er det vissheten om det evige livet som løftes fram, tryggheten om at budskapet om frelse holder.

Kan disse ulike minnene si noe om en endring i Greves forhold til «de andre»? Er det slik at lekmannsforkynnelse, vekkelsesbevegelse og oppmerksomhet på egen syndebyrde ble en større del av hans liv etter hvert som årene gikk? I så fall er ikke «de andre» så lett å definere i forhold

til Greve. Det kan også være forfatternes ulike ståsted som kommer frem i minnene og at endringen vi ser hos Greve ikke gjelder Greve, men heller speiler hvem som skriver minnet. Det kan være en forklaring siden Greve ser ut til å være tettere tilknyttet vekkelsetradisjonen i nyere minner. Da er det kanskje et eksempel på en «hegemonisk historiedrejing» vi ser (Warring, 2011, s. 27). Bildet av en endring i Greves forhold til «de andre» er ganske entydig knyttet til når minnene er skrevet og hvem som har skrevet. Han er mer johnsonsk prest og haugianer i de minnene som er skrevet senere enn Irgens og Taranger sine minner.

Det er mye vi gjerne skulle snakket med Johan Fritzner Greve om. Et av emnene er hvordan han tenkte om «de andre», men også hans tanker om forholdet mellom vitenskap og religion skulle vært interessant å snakke med han om. Det er emnet for neste tema. Vi har noen minner i kildene våre som sier litt om dette.

7.3 Vitenskap, opplysning og religiøsitet.

Johan Fritzner Greve sitt forhold til opplysning, vitenskap, luthersk ortodoksi og den framvoksende vekkelsetradisjonen med lekmannsforkynnelse er et tema det er utfordrende å gi klare svar på ut fra materiale som er valgt til denne oppgaven. Minnebildene som formidles, ser ut til å fremstille ulike beskrivelser og tolkninger. Ole Irgens sine minner kan til dels gi et inntrykk av at vitenskap og opplysning var en integrert del av Greves religiøse liv. «Med denne sin Glæde over Naturens Rigdom og Skjønhed og med denne sin levende Følelse af Guds Almagt og Kjærlighed selv i de mindste Ting forbandt han da ganske konsekvent en fast Tro paa en kjærlig og vis Forsynsstyrelse i alle Menneskelivets Omvexlinger» (Irgens, 1902, s. 14) Ser vi her en kombinasjon av vitenskap og religion?

Jordåen og Bratland viser hvordan det hadde vært en brytningstid på slutten av 1700-tallet når det gjaldt samlinger av naturhistoriske objekter. Tidligere hadde en sett etter tegn og symboler i det spesielle og uvanlige, mens den nyere måten å se naturen på, var å se den gudommelige orden i naturen (Jordåen & Bratland, 2012, s. 7). Johan Fritzner Greve kan ha vokst opp med litt av begge tanker.

I møte med teologiprofessorene på universitetet i Christiania har kanskje hele hans vitenskapelige verdensbilde blitt utfordret. Hersleb og Stenersen hadde studert under Grundtvig sin tid som «Bibelens ensomme kjempe» i sterk motstand mot rasjonalisme (Molland, 1979, s. 108). Eller kanskje Greve vokste opp med motstand mot rasjonalisme? Kanskje faren hadde

forkastet opplysningens ideer? Irgens sine minner formidler et slikt inntrykk av Jan Arntzen Greve, faren til Johan Fritzner Greve, når han sier at Jan i sine yngre år var preget av Rousseaus ideer, men hadde nærmet seg kirken i voksen alder (Irgens, 1902, s. 3). Var Jan sine nøyaktige og detaljerte tegninger av insekter og sommerfugler et forsøk på å framstille Guds skaperorden? Igjen er det mulig at vi ikke må velge. Vi så tidligere at Jan skal ha studert teologi og estetiske fag da han bodde i København med sin far. At hans reiser, erfaringer og studier kan ha inneholdt både interesse for opplysning, naturhistorisk forskning og en tilknytning til kirken er absolutt mulig. Dessuten er ikke Hersleb og Stenersen sin «anti rasjonalisme» alltid så tydelig heller. Når Hersleb skriver bibelhistorie, er Bibelens første kapitler omtalt under overskriften «Oldsagn om Verdens Skabelse og Menneskeslegtens første Oprindelse» (Molland, 1979, bd I, s. 109). Det er fasinende hvordan historien blir til og gjenfortelles i ettertid. Hvem skulle tenkt på Hersleb sin tid at en slik overskrift ville vært utenkelig i skolen femti år senere? En «johnsonsk vekkele» og en «biblistisk bølge» var på vei da det teologiske fakultetet ble grunnlagt i 1813, og den var kanskje begynt å få fart da Greve startet sin prestetjeneste. Men hva tenkte han om vitenskapelig forskning på natur, mennesker, Bibelen og smittsomme sykdommer? Var rasjonalismen for han en motsetning mot tillit til Gud?

Irgens har en litt morsom gjengivelse av noen ironiske betraktninger fra Greve som kan gi noe innblikk i gamleprestens holdninger til eventuelle motsetninger mellom tro og fornuft. Irgens og Greve prater sammen etter et langt misjonsmøte. På møtet har det vært debatt om det nye misjonsskipet skal forsikres eller ikke. Greve opplever argumentene til dem som er imot forsikring som ganske dårlige, og han har en temmelig ironisk holdning til dem. Han lurte på hvorfor taleren har tatt på seg både frakk og hatt for å skjerme seg mot nordavinden da han talte utendørs. Han hadde jo nettopp sagt at den Gud vil bevare, er uten fare. Hvorfor da denne doble forsikringen mot vinden (Irgens, 1902, s16)? Ut fra denne samtalen kan det se ut til at argumentasjon som setter tro og tillit til Gud opp mot fornuft og forhåndsregler ikke er noe Greve hadde sans for.

Absalon Taranger gir i deler av minnene sine et bilde av en som var opptatt av opplysning. Som når han beskriver besøkene Greve gjorde hjemme hos Tarangers familie. Når han forteller om gamleprestens jevnlige besøk i stuen til bakeren er det en *opplysningsprest* han minnes. «Han var utdannet i 1820-årene, da opplysningstidens presteideal ennå var i kurs. Jeg har derfor det inntrykk, at hans husbesøk ikke hadde vår kristlige, men vår borgerlige opplysning til formål»

(Taranger, 1927, s. 40). Men heller ikke hos Taranger er bildet ensidig. Han forteller også at gamlepresten var svært opptatt av å lære konfirmantene salmevers. Særlig et vers husker han som en gjenganger:

Vig, o mørkest fyrste, vig!
Du har ingen del i mig!
Sjelen er av synden krenkt,
men med Jesu blod bestenkt.
Vig hver syndig lyst herfra,
jeg har svoret Jehova
med et evig, hellig ja!

Taranger sier at han som ungdom ikke forsto dette med å slukke Satans piler. «Men siden har jeg erfart også det, og da har jeg forstått, at den gamle prest selv hadde erfaret det samme» (Taranger, 1927, s. 38).

Dette verset må ikke bety at Greve ikke kunne anses som en opplysningsprest. Heller ikke det å slukke satans piler må bety opposisjon mot opplysning. Opplysning og vekkelse kunne kanskje kombineres? Det kan argumenteres for at prestegenerasjonen fra 1830-årene, det vil si de som var unge prester fra omkring 1830, hadde en mellomposisjon. Som en bro mellom opplysningstid, luthersk kirkelighet og vekkelseskristendom. Vi skal senere i oppgaven se nærmere på Folkestad sin posisjon, der Aschim viser hvordan Folkestad befant seg et sted mellom Grundtvig og Johnson. Det er mulig det er riktigere å snakke om at Greve hadde en posisjon midt i en trekant, der Grundtvig, Johnson og Rousseau kan være bilder på trekantens hjørner?

Bungum skriver i sin bok om noen minner som ikke ser ut til å peke i retning av rasjonalisme og naturvitenskap. I disse minnene kan det se ut til at Greve festet lit til noen sagn som levde i soknet. Et av sagnene handler om et sjømonster kalt Kørelatrollet, og et annet forteller om en undersjøisk tunell under Korsfjorden. Ikke bare trodde han på det, men han kan ha forsterket forestillingene i lokalsamfunnet (Bungum, 2022, s. 51). Det samme gjorde andre teologer og prester. Johan Sebastian Welhaven refererer til historiene om Kørelatrollet når han skriver om

«Sartorøens Leviathan» og den tidligere biskopen i Bergen, Erik von Toppidan hevdet at alle observasjonene som var gjort av sjømonstre beviste deres eksistens (Svendsen, 2012). Siden folk stolte på prestene, mener førstelektor Torfinn Ørmen at prester som gjenfortalte og bekreftet slike fortellinger, var viktige stemmer for å opprettholde sagnene som troverdige. Ørmen er førstelektor ved Høgskolen i Oslo og Akershus (Svendsen, 2012).

På Statsarkivet i Bergen finnes en transkribert utgave av noen av Greves notater i kallsboken under overskriften «Merkverdigheter». Her gjengir han forestillinger om monsteret i den dype innsjøen Kørelen, og en fortelling om en undersjøisk tunnel under Korsfjorden som en hund hadde krøpet gjennom (Vedlegg 1). Han omtaler fortellingene som sagn, men skriver også at sjømonsteret er bekreftet observert av pålitelige menn. Om dette viser at han hadde interesse for rariteter og sagn, eller om han tenkte at en hemmelig lang tunell under Korsfjorden eksisterte, kan vi ikke vite.

Tro, overtro, sagn, eventyr, en Gud som sender sykdom, renslighet og karantene for å forebygge smitte, satans brennende piler, ironisk distanse når det gjelder å overlate forsikringer til skjebnen. Minnene om hvordan Johan Fritzner Greve forholdt seg til vitenskap, opplysning, tro og religion, er ulike. Det kan henge sammen med oppveksten i et vitenskapelig og religiøst miljø. Men det kan også passe med Hersleb og Stenersens holdninger til ulikheter. Som nevnt under den korte framstillingen av de to universitetslærerne ser det ut til at de balanserte mellom flere tydelige strømninger i tidens politiske og religiøse landskap. Denne holdningen av ikke så alt for bastante avvísninger av «de andre» kan ha påvirket studentene i deres dannelse og holdninger til ulike påstander og standpunkt. Vi så litt på disse emnene under det forrige temaet «7.2 forholdet til de andre».

Det er et annet minne som synliggjør noe av denne spenningen. Igjen er det Ole Irgens som forteller om en hendelse. Denne skal ha funnet sted i 1849. Det er mest sannsynlig en gjenfortelling fra en muntlig kilde, men den kan også være bygget på en skriftlig kilde. En koleraepidemi har ført til etablering av en ny gravplass for kolerasmittede. Ikke alle vil akseptere at deres slektninger ikke skal bli gravlagt på den vanlige kirkegården. Et gravfølge fra Sund forsøker derfor å komme inn porten til kirkegården for å begrave en slektning som har dødd av kolera. Greve stanser dem og forklarer at de holder på å begå et lovbrudd som han ikke kan akseptere. Stemningen skal da ha blitt amper og argumentasjonen fra gravfølget er gjengitt

slik: «det ikke var nogen Skam at dø af Kolera, der som enhver anden Sygdom var sendt af Gud, hvorfor deres Slægtning ikke skulde stedes til Hvile paa en særskilt plads» (Irgens, 1902, s. 11). Det ser ikke ut til at argumentet om at «enhver anden Sygdom» er sendt fra Gud vekket noen behov for innvendinger fra Greve. Han bare stiller seg foran inngangen til kirkegården og nekter dem å komme inn der. Da følget forsøker å klatre over gjerdet, hopper han opp på gjerdet og roper: «Herind kommer ikke Kisten uden over mit Legeme!»

Vi vet at Greve var opptatt av å lære folk renslighet som middel mot smittespredning. Vi har vaksineattester mot kopper som han har signert (vedlegg 2) og vi vet at han fikk opprettet gravplass for kolerasmittede (Møkster sokneråd, 1992, s 47). Han har kunnskap om bakterier, så det virker ikke sannsynlig at han tenker at sykdommer sendes fra Gud. Hvorfor lar han da det som kan framstå som overtroiske forestillinger stå uten å motsi dem? I stedet velger han å identifisere seg med familien og forklarer at han også er en del av fellesskapet som må gjøre valg for å hindre smittespredning.

Minnet kan antyde en «folkelig paternalisme». Et tema vi skal se nærmere på under «6.5 Paternalistisk folkelighet mellom Grundtvig og Johnson». Nå er det prestens oppgaver vi skal undersøke, og hva minnene om Johan Fritzner Greve sier om hvordan en hersleb-stenersk prest utførte dem.

7.4 Prestens oppgaver

Med tanke på Gina Dahl sin presentasjon av prestens oppgaver, er det kanskje fraværet av minner om utførelsen av disse som er det mest fremtredende hos Taranger og Irgens. Kanskje aller mest hos Taranger. Når han gjengir sine minner om Johan Fritzner Greve, nevnes ikke skolekommisjon, fattigkasse, administrasjon eller prestens oppgaver som lovmann. Prestens oppgaver ser ut til å være helt utenfor synsvidden for Absalon Taranger. Den eneste oppgaven vi kan finne igjen fra Dahl sin presentasjon, er utspørringen av konfirmanter. Men da er det Taranger sine følelser i forbindelse med plassering øverst på kirkegulvet som er lagt vekt på (Taranger, 1927, s. 38). At Greve fungerte som en forlenget arm for kongehuset, er ikke mulig å se av disse minnene. Nå skal det sies at Tarangers minner er barndomsminner, og da er kanskje ikke administrative oppgaver det som er mest nærliggende å trekke fram. Likevel ville det ikke vært helt unaturlig om noen av Greves mange oppgaver i det minste hadde vært nevnt. Prestens arbeidsoppgaver i forbindelse med vaksinerings og helseinformasjon skulle kunne vært en

naturlig del også av et barndomsminne. Det samme kan også sies om innkreving av penger. At presten måtte utføre en slik oppgave, er det sannsynlig at barn og ungdom også fikk med seg. Ikke minst er det overraskende at Greves arbeid for utvikling av skolen ikke er nevnt i Tarangers minner.

For Irgens sin del inneholder minnene noen spor av prestens oppgaver. Han never Greves mange «embedsreiser» og at Greve var «Formand i Skolekommission og Fattigkommission samt i mange Aar Ordfører i Formandskabet og derhos Forligelseskommissær» (Irgens, 1902, s. 9). Irgens fortsetter med å forklare at alle disse oppgavene førte til at Greve måtte være nøye med planleggingen av dagene. Han måtte blant annet sette av tid til både sine teologiske interesser, fysisk aktivitet og noen timer til sin familie og sine gjester. Ifølge Irgens satte Greve også av omtrent et kvarter til hvile etter middag, før han igjen gikk i gang med kontorarbeid. Vi kan her kjenne igjen den store mengden arbeid som Gina Dahl forteller om. Selv om vi finner disse sporene, er ikke prestens oppgaver vektlagt i stor grad hos Irgens heller. Det er som nevnt fraværet av minner om store mengder administrative oppgaver som er mest iøynefallende.

Dette fraværet av informasjon kan kanskje si en del. Når noe er selvsagt allmennkunnskap, har vi gjerne en tendens til å utelate informasjonen om disse emnene. Kan fraværet av minner om Greves store arbeidsmengde rett og slett bety at dette var så selvsagte oppgaver for prestene at hverken Irgens eller Taranger har behov for å fortelle om dem?

I stort sett alle minnene jeg har funnet om Johan Fritzner Greve, er det relasjonen til mennesker i lokalsamfunnet som har fått mest plass, og det er kanskje ikke så merkelig.

Gina Dahl, som ikke har undersøkt minner om prestenes hverdag, men prestenes egne notater og brev, finner derfor til dels andre beskrivelser enn hva vi finner i minnene etter Irgens og Taranger. Hun finner blant annet svært mange praktiske oppgaver og et stort rapporteringsansvar. Likevel blir ikke oppsummeringene nødvendigvis så ulik. For også prestenes rapporter omhandler dypest sett relasjon til soknets innbyggere. Det er levekår, kriser og gleder som rapporteres, og presten har en sentral plass i alle disse opplevelsene. Prestene må finne en «dynamisk middelvei» i møte med livets varierende situasjoner (Dahl, 2023, s. 308). At de som minnes en prest da ikke først og fremst husker hva som var prestens oppgaver er derfor kanskje helt naturlig, det er prestens relasjoner og framtoning som minnes. Men det kan være nyttig for oss å kjenne til oppgavene når vi leser minnene. Det kan gi oss en bedre

forståelse av minnene når vi vet at prestene har «kongen av Guds nåde» som arbeidsgiver når de snakker med folk, og at 17- og 1800-tallets prester var denne arbeidsgiverens forlengede arm og talerør ut i bygder og byer over hele landet (Dahl, 2023, s. 279).

Kan det være slik at prestens rolle var så innarbeidet gjennom det Dansk-norske eneveldet at folket på bygdene i Norge knapt tenkte over hvilken rolle prestene spilte? Presten var rådgiver og dommer, sjelesørger og oppdrager. Han var den du gikk til med problemer, og det var han du ville skjule en del problemer for. Hvis vi legger til grunn at de hersleb-stenerske prestene var milde og luthersk ortodokse i sin fremferd, er det kanskje ikke så rart at mange av dem ble de første ordførerne rundt omkring i hele landet. At de kan ha hatt en romslig holdning til ulike meninger og tanker, kan ha bygget tillit. Irgens forteller at Greves rådgivning i både åndelige og verdslige saker ga han en patriarkalsk plass i hele soknet (Irgens, 1902, s. 11).

I den neste delen av oppgaven er det den paternalistiske og folkelige rollen som er temaet vi leter etter i minnene om Johan Fritzner Greve.

7.5 Paternalisme og folkelighet

En sammenligning med Per Christian Aschims funn i hans studier av Folkestad vil kunne være et bidrag til å peke på mulige fellestrekk ved to prester som er utdannet under Hersleb og Stenersens periode som lærere, men det er behov for flere slike mikrohistoriske undersøkelser for å kunne si noe generelt om alle de hersleb-stenerske prestene. Dessuten har Aschim også arbeidet med brev og annet materiale som hører til det 1. laget i historieforskningen. Brev og tekster som Folkestad har skrevet selv, er konkrete hendelser i historien, selv om mye av det han har skrevet, også er hans *minner*. Dette må også tas høyde for i sammenligningen, slik at ikke *minner* (lag 2) og *faktiske hendelser* (lag 1) i for stor grad blir sammenlignet eller sidestilt. Jeg mener denne oppgaven likevel kan gi verdifull innsikt. Ved å gjøre flere mikrohistoriske studier av prester som studerte i det samme tidsrommet, ville det kunne være mulig å finne likheter som kan gi grunnlag for å si noe allment. Da bør både 1.- og 2.-lags kilder undersøkes for å kunne få et helhetlig bilde av de hersleb-stenerske prestene. Denne oppgaven vil ikke være et forsøk på en slik utdypende sammenligning, men heller en framstilling av minnene om én prest sitt liv og tjeneste i lys av temaene som er nevnt under overskriften «6. Hoveddel med drøfting».

Irgens oppsummerer tidlig i sine «Biographiske Meddelelser om Provst Johan Fritzner Greve» hvordan han husker gamleprosten: «Kort sagt, der var en mærkelig Forening af Mandighed og Barnlighed i hele hans Personlighed, som helt igjennem bar Præget af Dannelse og Kultur, og som laa aldeles fjernt fra det Almueagtige». (Irgens, 1902, s.7) Er dette en beskrivelse av en overklassens folkelighet? Noe senere forsterkes dette inntrykket: «I sin Omgang med sine Menighedslemmer var han venlig og ligefrem, deltagende i deres Sorger og interessert for deres Livsgjerning, men ganske fri for denne nedladende Kammeratslighed, som i vor Tid ikke saa sjelden bliver betragtet som et ubedrageligt Kjendemerke paa ægte «Folkelighed» hos en Embedsmand» (Irgens, 1902, s. 11). Å være vennlig og likefrem, deltagende i folkets sorg og ha interesse for arbeidslivet må kunne anses for å være folkelig slik ordet vanligvis forstås. Likevel understrekes distansen mellom embetsstand og allmuen i disse minnene. Distansen oppleves som positiv og naturlig i Irgens sin fremstilling.

Vi skal i denne sammenhengen se på et litt lengre sitat fra Taranger sine minner. Han skriver om noe av det samme som Irgens, men fra et litt annet perspektiv. Irgens, opplever jeg, plasserer seg selv i samme klasse som Greve, men Taranger gjør det klart at han ikke tilhørte de øvre samfunnslag. Han forteller at hans familie aldri ble innbudt til prestegården i hans guttedager.

«Men efterat jeg var begynt å studere, kan jeg erindre at mor og jeg en aften var buden derop. Far var dengang i Amerika. Mine foreldre var rene bondefolk og stod ikke på samme rangstige, som de øvrige handelsmenn i Bukken og Håkonsund, som var bymennesker og hadde selskaperlig omgang med prestefolket. Vi hadde en byfødt butikkjomfru som i sannhet var mine foreldre en tro tjenerinne. Også hun blev nu og da innbudt til prestegården og iførte sig da sin fineste puss. Jeg følte det ikke som noen nedverdiggelse, at vi blev behandlet som andre bondefolk. Det falt likesom av sig selv. Det var for oss en helt naturlig ting, at prestegården og prestefolket tilhørte en høiere sfære» (Taranger, 1927, s. 40).

Mens Irgens altså ser ut til å minnes Greve som folkelig på en «riktig» måte. Ikke kameratslig og kunstig nær allmuen, men folkelig interessert i dem av en lavere stand, blir bildet et annet i Tarangers minner. Han kan vel ikke sies å tenke på Greve som særlig folkelig slik vi forstår begrepet i dag? Her er det avstanden til de av lavere stand som minnes, men ikke med bitterhet. Avstanden kan dermed ha vært oppfattet som naturlig sett fra både allmuen og embetsstanden sitt ståsted.

Aschim ser ut til å finne noe av biskop Folkestad sin folkelighet i hans engasjement for prestenes inntektsforhold (Aschim, 2015, s. 9). Han ønsket at prestene skulle ha statlig

prestelønn framfor at prestene skulle drive med innkreving fra kirkens medlemmer. Det er ikke utfordringene prestene måtte møte i dette arbeidet han bekymrer seg for, men hvordan «vanlige folk» kunne miste tilliten til kirken siden prestenes arbeid kunne se ut til å være økonomisk motivert. Folkestad ville unngå at «bukken og havresekken» var en passende beskrivelse for kirkens menn. At hans oppvekst i bondestand påvirket hans holdninger til saken, er ikke usannsynlig. At prestenes troverdighet ble satt på spill når det kunne være økonomiske motiver bak både forkynnelse og sjelesorg, kan han ha erfart i sin oppvekst. Han kan ha kjent til hvordan allmuen snakket om embetsstanden. På tross av denne folkeligheten fylte han den «faderlige» rollen som gjerne var forventet av pretestanden på 1800-tallet. Han var ikke redd for «en kraftig Opptreden» (Aschim, 2015, s. 13). Slik minnes også Irgens prost Greve: «Med Myndighed og Strenghed optraadte han kun, naar forholdene en sjelden Gang gjorde det nødvendigt» (Irgens, 1902, s. 11).

Fra Greves tidlige år som prest finner vi noen interessante minner når det gjelder temaet paternalistisk. Det er Halkild Nilsen som har skrevet om «kirkelige og religiøse forhold i Bergen stift». Mye av det han skriver, er bygget på visitasberetninger og dagboknotater. Kildene som undersøkes er med andre ord en blanding av 1. og 2. laget i historiefaget (Andresen, 2017, s. 15).

Etter fullført embetseksamen flyttet Johan Fritzner Greve tilbake til sitt hjemsted, og navnet hans dukker opp i 1827 i forbindelse med visitasberetninger fra Osterøy. Nærmere bestemt Hosanger kirke, nabokirken til Hamre kirke som også ligger på Osterøy. Det er mulig Johan også var i Hamre kirke i forbindelse med en visitas i august 1821. Vi vet ikke, men vi vet av dagboken til daværende biskop Claus Pavels at prominente familier i prestegjeldet var invitert. Blant disse prominente gjestene var Jan Greve med familie. Det er i dette dagboknotatet biskopen nevner de lærde som hadde besøkt Åstveit den sommeren for å se samlingen og Arent sine malerier av sommerfugler, blomster og insekter.

Av visitasberetningen kan vi lese at det sto sørgelig til med ungdommen tilhørende Hamre kirke. Biskopen legger til at det ikke er noen steder det står så dårlig til med katekiseringen som i Nordhordland: «alle prester synes å ha lagt den på hyllen» (Nilsen, 1949, s. 142). Forholdene er absolutt ikke bedre i Hosanger enn i resten av prostiet. Der er presten «meget sløv og svakelig». Det sies også at den så sterkt kritiserte sogneprest Doth var «den usleste prest i

stiftet» (Nilsen, 1949, s. 138). Hvis Johan Fritzner Greve var til stede under visitasen sammen med resten av familien, må det ha vært en skummel opplevelse. Biskopens granskende blikk og ironisk vurderende tone kunne sikkert tatt motet fra enhver ung teologistudent. Vi vet ikke om han var der, men det er rimelig å anta at han hvert fall kjente til hvor stramme biskopene kunne være i sine vurderinger av både prest og menighet. At øvrigheten kunne ha en slik opphøyd posisjon, er vanskelig for oss å forstå. Men som vi har sett, ser det ut til at Irgens og Taranger ser på avstanden mellom prestestand og allmue som en selvfølge. Det har mest sannsynlig også Greve og Folkestad gjort. Om enn ikke like ovenfra og ned som Biskop Pavels kunne uttrykke seg.

Greve ble fikk aldri visitas fra biskop Pavels, for innen Johan Fritzner Greve ble sokneprest på Hosanger, hadde det hendt en del. Selv hadde han fullført sin teologiske embetsstudie og han hadde giftet seg med Henriette Henriksdatter Neeven (hanseater.no, 2023). Det var også kommet en ny biskop i Bjørgvin. Arvtageren etter Pavels var biskop Neumann. Visitasberetningen fra den nye biskopens besøk på Osterøy er mindre skremmende lesning. Greve nevnes nesten ikke i beretningene. Det kan bety at biskop Neumann var fornøyd med tingenes tilstand, for det var ofte feil eller mangler biskopene påpekte i visitasberetningene foruten mer standard punkter. Vi finner likevel Greve omtalt i forbindelse med en av Neumanns visitaser på Osterøy. Det er sokneprest Greve som har meldt inn om et avvik i forbindelse med fattigkassen. En mann har mottatt hjelp fra fattigkassen i mange år, men så er det oppdaget at han har eiendeler som «hvilke han af en besynderlig Gjerrighet har til ingen Nytte av sig selv eller andre ladet henligge ubrugte» (Nilsen, 1949, s. 140). Mannen som har mottatt støtte har altså eiendeler av verdi som han ikke bruker og som han etter den unge sokneprest Greves vurdering er for gjerrig til å la andre bruke. Løsningen Greve foreslår, er at det som vil bli ødelagt av å ligge ubrukt skal selges omgående, og salgssummen skal lånes ut mot renter til de som trenger lån. Resten av eiendelene skal inndras og selges når den gamle mannen er død.

Det er fasinerende å lese denne innberetningen fra den ganske unge og ferske sokneprest Greve. Innberetningen må ha blitt gjort en gang mellom 1827 og 1833, og han inntar en streng faderlig rolle. Paternalistisk må kunne anses som en dekkende beskrivelse. Hvordan kan han så tidlig i tjenesten felle en så pass streng dom over den fattige mannen? Hva tenker han om sin egen fars samling? Hele familieformuen er borte etter inflasjon og devaluering. Jan er begynt å bli en eldre mann. Familiens økonomi er fortsatt dårlig. Johan har forsørget seg selv i studietiden ved

å arbeid som privatlærer, og vi har sterke indisier på at Arent og Jan sin samling kunne vært solgt for en vesentlig sum, uten at det var blitt tatt en beslutning i den retningen. Innberetningen kunne vært skrevet Johan Fritzner Greve sin egen far, «... besynderlig Gjerrighet har til ingen Nytte av sig selv eller andre ladet henligge». Jacob Neumann skrev i 1841 om at «en Lærd fra utlandet allerede for flere år siden bød Greve 3000 spdr». Vi vet også at en kjenning eller venn av familien Greve, Wilhelm Christie, i 1825 var i gang med å grunnlegge et museum i Bergen. Aktuelle kjøpere av samlingen på Åstveit må ha vært flere, uten at Jan inngikk noen avtale (Jordåen & Bratland, 2012, s. 16). Det kan se ut til at han i 1826 tilbød museet å kjøpe alt sammen, men til en pris som han på forhånd må ha visst ikke kom til å bli godtatt. Jan Greve ville mest sannsynlig ikke selge samlingen.

Har Johan Fritzner Greve dette i tankene når han agerer så pass strengt overfor en som regnes som «den fattigste i soknet» (Nilsen, 1949, s. 140)? Jordåen og Bratland siterer et brev der sokneprest i Hamre kommenterte situasjonen som Jan Greve var kommet i: «ved de senere Tidens Conjuncturer, Pængevæsenets omveltning, er bleven saa tilbakesat, at han, der har en talrig børneflokk, umulig kan understøtte sine brave sønner, der studere ved det norske Universitet» (Jordåen & Bratland, 2012, s. 13). Sitatet er hentet fra en attest soknepresten skrev, og var et vedlegg til en henvendelse fra Johan Fritzner Greve til Collegium academicum 23. august 1821. Johan hadde kjent på kroppen at familien hadde beveget seg fra rikdom til fattigdom. Han hadde selv måtte søke om hjelp for å kunne studere.

Temaet må ha vært til stede i samtalene mellom søsknene som hadde vokst opp på Åstveit. Vi har ikke noen skriftlige kilder til dette, men når så store verdier ikke blir realisert, samtidig som økonomien er presset, kan det ha vært kime til irritasjon. Rundt 1840 finner vi noen tydelige spor av hva søsknene kan ha tenkt om situasjonen. Arent, som er bror til Johan, klager da og er nervøs for morens økonomi nå som Jan er død. Hvis ikke samlingen blir solgt, ser det dårlig ut, mener han (Jordåen & Bratland, 2012, s. 13). Samlingen ble ikke solgt, men hele gården ble solgt til Gustav Albert Meyer, en av de andre familiene som har bidratt vesentlig til museumshistorien i Bergen. (Rasmus Meyers samling)

Uansett hva som foregikk i tankene til den unge presten Greve, synes innberetningen Greve har sendt, og forslaget hans til løsning, å understreke en paternalistisk holdning. Som sokneprest er

han over allmuen, og han kan fungere både som aktor og dommer. Det er kanskje ikke så rart at Taranger minnes at «prestegården og prestefolket tilhørte en høiere sfære».

Denne selvsagte avstanden mellom embetsstand og allmue blir i andre minner utfordret. Vi finner minner som passer godt med Trygve Riise Gundersen sine beskrivelser av undergrunnen som fantes blant strilene på siste del av 1700- tallet (Gundersen, 2022, s. 494). Det ser ifølge Gundersen ut til at det er en levende kommunikasjon blant allmuen, der kritikk av styresmaktene er en del av samtalen. Lydighet til øvrigheten er ikke selvsagt i Norge på 17- og 1800-tallet.

I festskriftene for Møkster kyrkje (Møkster sokneråd, 1992) og Austevoll kyrkje (Austevoll sokneråd, 1991) er det tatt med flere fortellinger der Greve sin posisjon utfordres. De som ror og seiler båten i forbindelse med presteskysen, ser enda til ut til å demonstrere at de har mulighet til å ende prestens liv dersom de ønsket det. Ved en anledning velger skysskaren «Jens onde bråtet» (dialekt, «onde» betyr under) å sette fulle seil selv om de er tett inne ved en grunne der en tidligere prest hadde druknet (Austevoll kyrkje, 1991, s 48). Den gangen hadde prestebåten kommet under en stor brytning. Hele mannskapet reddet livet, bare presten druknet. På folkemunne gikk det rykte om mannskapet seg imellom hadde sagt at «Ja, i dag gjorde me eit mannsarbeid» og folk sa at «Dei hadde Kvitta seg med presten» (Austevoll sokneråd, 1991, s 47-48). Begrunnelsen for at det var et mannsarbeid og at drukningen var villet, var ganske enkel, «folk likte ikkje denne presten» (Austevoll sokneråd, 1991, s. 48). Trusselen kan ha vært reell og skremmende, for som vi husker, druknet også forgjengeren til Greve. Han druknet i Puddefjorden mens hele mannskapet overlevde.

Også Irgens har med en kommentar om lynnet til innbyggerne i soknet der Greve var prest: «thi de ellers saa spagfærdige Havstriler ere ikke at spøge med, naar de først kommer i Affekt,» (Irgens, 1902, s. 12). Han forteller om en konfrontasjon der Greve opptrer myndig og klokt. Vi ser gjerne noe av overklassens vurderinger av, og holdninger overfor, allmuen i dette minnet etter Irgens.

I andre minner som er formidlet i jubileumsbøkene, er ikke denne overklassens vurdering av allmuen eller allmuens utfordring overfor embetsstanden som er tydeligst til stede. Der er minnene om forholdet mellom prest og folk flest mer likeverdige. Som når Greve forsøker å irettesette den samme «Jens onde bråtet» for «drukkenskap» vet Jens å svare for seg. Han skal

ha svart på irettesettelsen på denne måten: «I min Bibel står det: Fråtseri og Drukkenskap. Dei får no gjera seg ferdig med fråtseriet først» (Møkster sokneråd, 1992, s. 41). Jens skal i dette tilfellet henvise til et generelt høyt forbruk på prestegården som folk i soknet skal ha reagert på.

Fortellinger som disse er det flere av. Gjennomgående er fortellingene satt sammen slik at Greve og skysskarene har en god tone seg imellom. Det fortelles blant annet at Greve roser karene fra prekestolen etter noen av hendelsene (Austevoll sokneråd, 1991, s. 48), og at de diskuterer seg imellom, med resultat av at presten gir skysskarene rett, samtidig som han viser at han er den «kloke faren» som har det siste ordet når alt kommer til alt. Greve blir i disse minnene ikke fornærmet av kritikk, og det blir synlig at folket liker at presten utfordrer dem og at han tåler å bli utfordret tilbake (Møkster sokneråd, 1992, s. 41).

8 Konklusjon

«Hvordan har en hersleb-stenersk prest blitt framstilt, tolket og forstått?» er problemstillingen jeg har svart på gjennom denne tematiske innholdsanalysen. Det er mulig å svare kort på problemstilling ved å sitere den siste jubileumsboken som er utgitt i soknet der Greve virket som prest. «Den gjevaste av dei gamle prestane, og den som kyrkjelyden tykte best om, var prost Greve som var sokneprest her i ca. 50 år og døydde i 1883» (Møkster sokneråd, 1992, s. 38). Han er framstilt positivt, og huskes som den «gjevaste».

Likevel må jeg si at minnene og tolkningene av minnene om Greve har mange fasetter. Misjonsmann, vitenskapsmann, haugianer, opplysningsprest og mild luthersk ortodoks er bare noen av merkelappene vi har sett i møte med norsk kirkehistorie og minner om en prest. Utgangspunktet for problemstillingen er også en slik merkelapp, en «hersleb-stenersk prest». Vi trenger navn og grupperinger for å kunne snakke om historie og forklare en historisk utvikling. Brede pensler som tegner opp tydelige grupper med ulike ståsted i stridsspørsmål. Navn som representerer de ulike gruppene som står mot hverandre, hjelper oss til å forstå hvem som er hvem. Likevel er det vanskelig å holde fast ved slike skjema etter å ha arbeidet med minner om én prest.

Det er helt klart sider av minnene som tydelig plassere Johan Fritzner Greve innenfor «hersleb-stenersk prest» og «mild luthersk ortodoksi og kirkelighet», og som dermed kan bekrefte Molland og Mannsåker sine fremstillinger av den store gruppen med prester som fylte kirkene

i Norge den første delen av attenhundre tallet. Men det er flere problematiske sider med en fremstilling der en hel generasjon prester sin adferd knyttes til og forklares med en merkelapp bestående av to navn.

Ved å se på minner og historie i et mikrohistorisk perspektiv, slik som i denne oppgaven, blir bildet langt mer sammensatt. Oppvekstvilkår, lokalmiljø, erfaringer og ikke minst generelle politiske og tankemessige endringer i samfunnet ser ut til å påvirke Greves veivalg og fremtoning i minst like stor grad som hans teologilærere har gjort. En historiefortelling som knytter store endringer til enkeltpersoner og tydelige kategorier blir i møte med minner om ett liv en altfor begrenset fortelling. Hersleb og Stenersen har ganske sikkert hatt stor påvirkning på sine studenter. Men opplysningstid, unionsoppløsning, økende sosial mobilitet, endring i prestenes oppgaver, fremvekst av organisasjonsliv, en undergrunn av meninger som blir mer og mer synlig, og mange flere faktorer kommer til syne når vi har sett nærmere på minnene om Johan Fritzner Greve.

Gina Dahl sitt valg om å se på perioden 1750-1850 er en annen måte å dele opp og fortelle historien på. Årstall i stedet for navn gir mere rom for ulikheter mellom prestene. Nå ville det vært problematisk om Dahl hevdet at alle prester om var yrkesaktive i perioden hun undersøker, bar med seg en og samme «ånd» slik Molland skriver om de hersleb-stenerske prestene. Dahl fremhever derimot mangfold og fleksibilitet, og studiet vi har gjort av minner om en prest, viser også mangfold.

Vi har også sett at dette mangfoldige bildet gjør det mulig å minnes Greve på mange måter. Vi har sett at han er omtalt positivt i stort sett alle minnene, og vi har sett tydelige tegn på «hegemonisk historiedejing» (Warring, 2011, s. 27). I flere av de nyere minnefortellingene er Greves tilknytning til haugebevegelsen og vekkelseskristendom fremtredende. Jeg fant også denne fortellingen når jeg gjorde et søk på Wikipedia med søkeordene «Johan Fritzner Greve». Det er ikke mye informasjon der. Bare noen årstall som forteller når han ble født, når han studerte og hvor han arbeidet når. Ellers er det tatt med en fortelling om at han tidlig «fattet dyp interesse for den kristne tro» og at han besøkte Hans Nielsen Hauge flere ganger i løpet av studietiden (Wikipedia, 2023). Informasjonen har en henvisning til Johannes Evensen Hummelsund sin bygdebok for Sund (Hummelsund, 1970, s 132). Hos Hummelsund er det ingen referanser, men han skriver at «det vites» at Greve besøkte Hauge. Vi så at Straume hadde

med omtrent den samme informasjonen i sin bok omkring tjue år tidligere (Straume, 1952, s.17). «En haugianer med kappe og krage?» (Bungum, 2022, s. 26) spør Bungum retorisk i sin bok fra 2022, og antyder en merkelapp i retning av den Straume og Hummelsund foreslår. Bungum knytter i den sammenhengen også Greve til den Johnsonske vekkelsen (Bungum 2022, s. 31).

I hovedmaterialet for oppgaven, som er de eldste minnene om Greve, er Greve ganske langt unna å være «haugianer» og «vekkelsespredikant». Da er det kapellanen og «prestens hjelper» som formidler den johnsonske og haugianske vekkelsen. Irgens trekker grenser og viser avstand til Grundtvigianere og «larmende lekmannspredikanter» når han minnes Greve og plasserer han innenfor «luthersk ortodoksi og kirkelighet» (Irgens, 1902, s. 6). Taranger minnes en prest som var mer opptatt av borgerlig opplysning enn kristelig opplysning (Taranger, 1927, s. 40), og ser ut til å sette han nærmere båsen «opplysningsprest», selv om vi så at Tarangers minner er flertydig når det handler om hvilken gruppe gamleprosten tilhørte. På Wikipedia er det i dag én tilknytning og merkelapp som er synlig, begrunnet med et minne som det kan være vanskelig å finne belegg for.

Minnene vi har undersøkt i oppgaven, tegner et bilde av en prest som må balansere mange hensyn. Mellomposisjonen som Aschim skriver om i sine studier av Folkestad, passer derfor godt på helheten av minnene om Greve. Det samme gjør Dahl sitt utsag om at prestenes egne fortellinger viser stor grad av fleksibilitet. Hun finner at bruk av skjønn er vesentlig i prestenes møter med folk si soknene de betjener. Slik er det også med Greve. Minnene vi har sett på, forteller en historie om mangfold, usikkerhet, håp, tro, vitenskap, frykt, patriarkalske tanker, pietisme, rasjonalisme, luthersk statskirkelighet og folkelig opptreden. Enkle modeller med tydelige definisjoner for hvordan en hersleb-stenersk prest var, gir lite mening i møte med minnene om han. Det er sannsynlig at et mikrohistorisk perspektiv som oftest vil synliggjøre mangfold, for hvem kan beskrives med kun en merkelapp?

At minnene om Greves mange oppgaver har fått så liten plass hos Irgens, Taranger og jubileumsbøkene var først noe overraskende, men ga mer mening ettersom jeg arbeidet med minnene og bakgrunns litteraturen. Fraværet av informasjon antyder at prestenes plass som navet i samfunnet kan ha vært en selvfølgelig informasjon for dem som har skrevet de tidlige minnene. At Greve ble den første ordføreren i Sund kan bekrefte at han hadde utført sine

oppgaver på en god måte, og at det derfor var naturlig å vende seg til han når formannskapsloven ble innført. Det er mye som tyder på at folket i soknet stolte på Greve. Han hadde en paternalistisk rolle og sto i et spenn mellom embetsplikter, opplysningstid, en biblisistisk bølge, vekkelser kristendom, johnsonsk pietisme og luthersk statskirkelighet. Han sto i dette spennet slik som hans lærere, Hersleb og Stenersen, hadde måtte balansere ulike hensyn, da de var ansvarlige for teologistudiet ved det nyopprettede universitetet i Christiania.

9 Litteratur

Agøy, Nils Ivar: *Absalon Taranger i Norsk biografisk leksikon på snl.no*. Hentet 2. oktober 2023 fra https://nbl.snl.no/Absalon_Taranger

Aschim, Per Kristian (2015) *Paternalistisk folkelighet og luthersk kirkelighet mellom Grundtvig og Johnson*.

Austevoll sokneråd (1991) *Austevoll kyrkje gjennom tidene. Festskrift til hundreårsdagen 1891-1991*. Øystese trykkeri.

Bungum, Sverre (2022) *Prost Johan Fritzner Greve og tida han levde i*. Hammersland bok og musikk AS.

Dahl, Gina (2023) *Prestene forteller Kirkeliv i Norge 1750-1850*. Kapabel forlag AS

Det norske akademis ordbok. *Ortodoksi*. Hentet 29. september 2023 fra: <https://naob.no/ordbok/ortodoksi>

Djuvik, Salmund (1927) *Sund kirke gjennom 600 år: 1327 - 1877 - 1927: festskrift*. Sunds menighetsråds nedsatt jubileumskomite.

Fossen, Anders Bjarne: *Skolemann og teolog Ole Irgens på snl.no*. Hentet 05. oktober 2023 fra: https://nbl.snl.no/Ole_Irgens

Hageberg, Ingvard (1977) *Sund kyrkje 100 år: 1877-1977: jubileumsskrift*. Sund sokneråd.

Hanseater, Etterkommere av hanseatene i Bergen. *Prost Johan Fritzner Greve*. Hentet 01. september 2023 fra: <http://hanseater.no/tng/getperson.php?personID=I16390&tree=hansa>

Hartvedt, Gunnar Hagen og Skreien Skreien (2001). *Arbeid, yrker og verv, bygninger, anlegg og eiendommer, Industrivirksomhet. Reperbaner*. Hentet 02.10.23 fra: <https://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/1425124>

Hummelsund, Johannes Evensen (1970) *Bygdebok for Sund*. Sund kommune

Irgens, Ole. (1902) *Biographiske Meddelelser om Provst Johan Fritzner Greve*. I *Skrifter Bergen historiske forening No 8*. Grieg Bogtrykkeri

Jordhøy, Jørgen Peder (1832). *Den norske præsts viktigste embedspligter som geistlig og verdslig Embedsmand, kortelig fremstillede, overenstemmende med den gjeldende Lovgivning*. Winther, Hans Thøger

Jordåen, Runar; Bratland, Kenneth (2012). *Forløparen til Bergens Museum? Greve-samlinga på Åstveit og samlingskulturen på 17- og 1800-talet*. Årbok for Universitetsmuseet i Bergen.

Lokalhistoriewiki. *Lars Andreas Oftedal*. Hentet 10. november 2023 fra: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Lars_Andreas_Oftedal

Mannsåker, Dagfin (1954). *Det norske presteskapet i det nittande hundreåret. Sosialhistoriske studiar*. Det norske samlaget.

Molland, Einar (1979). *Norges kirkehistorie i den 19. århundre (Bd I)*. Gyldendal Norsk Forlag

Molland, Einar (1979). *Norges kirkehistorie i den 19. århundre (Bd II)*. Gyldendal Norsk Forlag

Mæland, Jens Olav (Red) (2020) *Konkordieboken Den evangelisk-lutherske kirkes bekjennelsesskrifter*. Lunde Forlag

Møkster sokneråd (1992) *Møkster kyrkje gjennom tidene. Festskrift til hundreårsdagen 1892-1992*. Øystese trykkeri.

Nilsen, Halkild (1949) *Kirkelige og religiøse forhold i Bergens stift*. Gyldendal.

Ordbøkene. *Vekkelse*. Hentet 01. november 2023 fra:
<https://ordbokene.no/bm,nn/search?q=vekkelse&scope=ei>

Språkrådet (2023). *Begrep, uttrykk. Betyr begrep og uttrykk det samme?* Hentet 24. november 2023 fra: [https://www.sprakradet.no/svardatabase/sporsmal-og-svar/begrep-uttrykk/#:~:text=Begrep%20betyr%20\(avgrenset\)%20forestilling,et%20finere%20ord%20for%20ord.](https://www.sprakradet.no/svardatabase/sporsmal-og-svar/begrep-uttrykk/#:~:text=Begrep%20betyr%20(avgrenset)%20forestilling,et%20finere%20ord%20for%20ord.)

Straume, Jakob (1952) *Kristenliv i Bjørgvin: frå Selje til Sund: eit festskrift*. Norsk luthersk misjonssamband.

Store norske leksikon. *Konfesjonalisme*. Hentet 29. september 2023 fra:
<https://snl.no/konfesjonalisme>

Stugu, Ola Svein (2020) *Historie i bruk*. Samlaget

Svendsen, R.H. (21.09.2012) *nrk.no*. Sjøormen slukte hele brudefølget.
<https://www.nrk.no/vestland/sjoormen-slukte-hele-brudefolget-1.8318958>

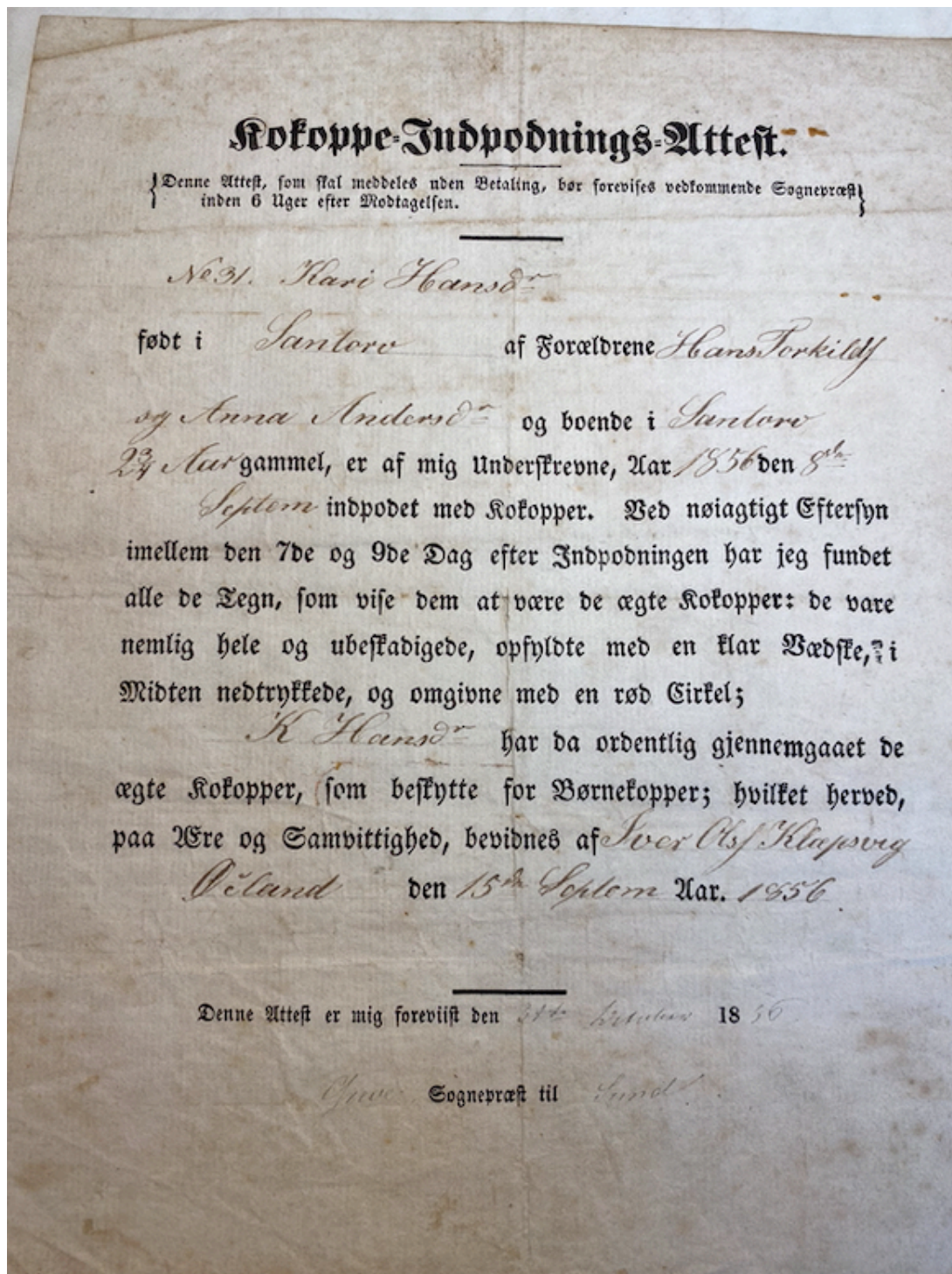
Taranger, Absalon (1927) *Barndomsminner fra Sunds kirke og prestegård*. I Djuvik, Salmund (1927) *Sund kirke gjennom 600 år: 1327-1877-1927: Festskrift*. Sunds menighetsråds nedsatt jubileumskomite.

Warring, Anette (2011) *Erindring og historiebrug – Introduksjon til et forskningsfelt*. I *Temp Tidsskrift for historie*. Olesen, Thorsten Barring (2011, red.)

Wikipedia. *Johan Fritzner Greve*. Hentet 09. oktober 2023 fra:
https://no.wikipedia.org/wiki/Johan_Fritzner_Greve

10 Vedlegg

10.1 Vedlegg 1, Vaksineattest. «Koppe Indpodning Attest» signert av Johan Fritzner Greve. Fra Statsarkivet i Bergen

***10.2 Vedlegg 2, «Mærkværdigheder». Transkribert tekst etter Johan
Fritzner Greve. Fra Statsarkivet i Bergen***

Merkværdigheder.

Paa Enkesædet Sandtorv findes Ruiner af Grundvolden til en temmelig stor Bygning. Sagnet angiver, at der stod i gamle Dage Østervolds Sogns Kirke; der senere henflyttedes til Gaarden Østervold som et beleiligere Sted, da den paa Sandtorv var placeret i Sognets nordligste Udkant.

Gaarden Tøssøen, har efter Matriculens Udvisende, i Fordumstid hørt til Fjelds Sogn, men i mange af de seneste Decennier - for ikke at sige efter Sekler - i næsten alle saavel kirkelige som kommunalle Henseender været forenet med Sunds Sogn og synes nu - 1842 - ved Realisationen af den bestemte Forening af Fjelds og Strudshavns Sogne at blive et Tvistensæble imellem Sunds og Fjelds Sogne, hvilket Sidste paa Grund af Tøssøens anviste Plads i Matriculen skal gjennem Fogderiet nogle af de seneste Aar have faaet - formeentlig slik imod Formandskabslovens Ord og Aand -

Summer til dets Formandskabs communecasse reparerede paa bemeldte Gaard, hvorimod Sunds Formandskab nu kraftigen har protesteret.

Paa omhandlede Ö findes Ruiner af en stor Bygning, den Sagnet gjør til en Borg for en af Norges fordums Smaakonger; i Harmonie hermed bærer endnu et Sted nede i Stranden Navnet Kongsnøstet: i store Stokke, der ligge i Sandet, vidne om at der ialfall har været et anseligt Nøst i sin Tid.

Paa Gaarden Sæle i Sunds Sogn befindes en Hule, hvis Entree er temmelig besværlig men snart tilbyder en høi smal Bjerghal. Det mærkeligste ved denne saakaldte Sælshule, er at der fra den gaaer en Gang under Korsfjorden, hvilken fører tilbage til Dagens

Maaske Personalet, ved Bachi Gaver mindre skikket til Agttagelse

Lys søndenfor Korsfjorden ved det saakaldte Steensnæs paa Store Kalsoen og for hvilken Thømsens Tunnel i Længde og Dybde staaer langt tilbage. Folk har imidlertid endnu ikke passeret Korsfjordsø tunnelen og at det ikke vilde gaae dem vel paa denne Tour beviser den Tilstand, hvori man fandt en Hund, der blev sluppet ned i Sælshulen; da den kom op ved Steensnæsset, var den ganske haar- løst paa Ryggen, saa stor havde Trængselen været. Et beskednere Sagn lader imidlertid den i Sælshulen indladte Hund efter nogle Dages forløb i en ynkelig Forfatning vende tilbage igjen og ad den samme Aabning, hvorigjennem man havde tvunget den at til- træde Opdagelsesreisen. Forøvrigt har sandsynligvis den Omstæn- dighed, at Sælshulen og den lille Steensnæshule ligge lige over- for hinanden hver paa sin Side af Fjorden givet Anledning til Sagnet om denne Tunnel og Vandring under Korsfjorden, hvorom nogen Tilfælde af "Credat judæus Apella!" vil være overflødig.- Ogsaa paa Glæsnæs i Sunds Sogn har 2de ^{lige} /overfor hinanden beliggende Huller i Bjerget givet Traditionen Stof til en Reisebeskrivelse an- gaaende en Kattevandring der imidlertid blev meget kortere og mindre dybtgaaende end den, det førstmeldte Sogn debiterer.

Paa Sartorøen ligger den temmelig store Indsøe Korelen, om- trent $3/4$ Mil lang, men ingensteds meget bred derimod flere Ste- der anelig dyb paa enkelt Sted endog, efter Opmaaling, henved 90 Favne. Den Omstændighed, der og har Sked ved nogle mindre Indsøer i Præstegjeldet, at Vandet stundom under blikstille Veir imod indtræffende Storm bevæges i Lighed med Havets Sudrag, synes at hentyde paa en Connection med dette i Dybet. Foruden en Mængde Örreder, Rør og Aal skal et monstrøst Dyr have sit Opholdssted i denne Indsøe. Sagnet omtaler det som graadigt: det slugte engang Brud, Brudgom og Brudetog, som reiste over Vandet. At et Factum ligger til Grund for denne Mythe er imidlertid ikke usandsynligt. Maaskee Personalet, ved Bachs Gaver mindre skikket til Agtpaagiven-

hed, har roet paa Dyret, mens det hvilede paa Overfladen, dette forskrækket har søgt Flugten, ved sin voldsomme Bevægelse knuust Baaden og derved voldt Parrets og Fleres Død. Mange paalidelige Mænd angiver nemlig at have seet det oftere, dog aldrig at have mærket at det satte efter Baadene. Det fortøner sig ifølge Beskrivelserne som en hvelvet Skude, dog paa Ryggen mere afrundet end Baadens Kjøl, af Farve skal det være sortebruunt i Öine, Hoved eller Hale har man aldrig opdaget oven Vandet, kun det Överste af Ryggen. Stundom har man, uden at nogen Deel af Dyret lod sig tilsyne i stille Veir, pludselig paa enkelt Sted mærket en heftig Bølgebevægelse, efter Fortællernes Udtryk, som om en Færingsbaad blev trukken paatvert under Vandet, og denne Bevægelse har continueret fremad i en heel Strækning, saa at Baade i nogen Afstand derfra, uagted ikke det mindste Vindpust var at fornemme, gyngede som paa oprörte Bølger. Det er almindeligviis i Hundedagene under Sommervarm Temperatur i stille Veir imod Veirskifte Dyret skal vise sig, og da flere saare troværdige Mænds Forsikringer synes ikke at tilstede Tvivl om Existencen af en stor og mærkelig Skabning i bemeldte Indsøe, hvilket formeentlig colossalske Væsens nærmere Kjendskab og nöiagtigere Beskrivelse maaskee vil være Fremtiden forbeholdt.
